

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

અમદાવાદ મધ્યે ગુજરાતની ઉચ્ચ અદાલતમાં

૨૦૦૭ ની આર/ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૪૨૮

સાથે

૨૦૦૭ની આર/ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૪૩૮

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય સુશ્રી. ન્યાયમૂર્તિ ગીતા ગોપી

ભરત પુરશોતમ ચિમનાની

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય

૨૦૦૭ ના ફોજદારી અપીલ નંબર ૪૨૮ માં ઉપસ્થિતિ

અપીલકર્તા (ઓ) નંબર ૧ માટે સુશ્રી. પૂનમ એમ. મહેતા

અપીલકર્તા (ઓ) નંબર ૧ માટે સુશ્રી. કિટ્ટી એસ મહેતા

પ્રતિવાદી (ઓ) નંબર ૧ માટે એપીપી શ્રી રોહનકુમાર એચ. રાવલ

૨૦૦૭ ના ફોજદારી અપીલ નંબર ૪૩૮ માં ઉપસ્થિતિ

અપીલકર્તા (ઓ) નંબર ૧ માટે શ્રી વિક્કી બી મહેતા

પ્રતિવાદી (ઓ) નંબર ૧ માટે શ્રી રોહનકુમાર એચ. રાવલ, એપીપી

=====

કોરમ:માનનીય સુશ્રી. ન્યાયમૂર્તિ ગીતા ગોપી

તારીખ:૨૮/૧૧/૨૦૨૫

સામાન્ય મૌખિક ચુકાદો

૧. આ અપીલો બંને આરોપીઓ દ્વારા અલગ-અલગ દાખલ કરવામાં આવી છે, જેમને માનનીય એડિશનલ સેશન્સ જજ, ફાસ્ટ ટ્રેક કોર્ટ નંબર ૨, સુરેન્દ્રનગર દ્વારા સેશન્સ કેસ નંબર ૬૦/૨૦૦૫ માં તારીખ ૮/૧/૨૦૦૭ ના રોજ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. બંને આરોપીઓ સામેનો કેસ ભારતીય દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦ (હવેથી જેને સંક્ષિપ્તમાં "IPC" તરીકે ઉલ્લેખવામાં આવશે) ની કલમ ૩૦૬, ૪૦૬, ૪૨૦ સાથે વાંચતા કલમ ૧૨૦બી અને ૧૧૪ હેઠળ ચાલ્યો હતો.

૧.૧ ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૪૨૮/૨૦૦૭ આરોપી નંબર ૧ – ભરતભાઈ પરસોત્તમભાઈ ચીમનાણી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી, જ્યારે ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૪૩૮/૨૦૦૭ આરોપી નંબર ૨ – ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈ

સોલંકી દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે.

૨. આરોપી નંબર ૧ ને IPC ની કલમ ૧૨૦ B અને ૧૧૪ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૬ હેઠળ સાત વર્ષની સખત કેદની સજા ભોગવવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો અને વધુમાં ટ્રાયલ કોર્ટે રૂ. ૨૫,૦૦૦/- ના દંડનો હુકમ કર્યો હતો અને દંડ ન ભરે તો વધુ એક વર્ષની સખત કેદની જોગવાઈ કરી હતી. દંડની રકમ મૃતકની વિધવાને ચૂકવવાની હતી. IPC ની કલમ ૧૨૦ B અને ૧૧૪ સાથે વાંચતા કલમ ૪૦૬ હેઠળ, આરોપી નંબર ૧ ને બે વર્ષની સખત કેદની સજા ભોગવવાનો હુકમ કરાયો હતો, જ્યારે IPC ની કલમ ૧૨૦ B અને ૧૧૪ સાથે વાંચતા કલમ ૪૨૦ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે રૂ. ૫,૦૦૦/- ના દંડ સાથે ત્રણ વર્ષની સખત કેદની સજા ફટકારવામાં આવી હતી અને દંડની રકમ ભરવામાં નિષ્ફળ જાય તો વધુ છ મહિનાની સખત કેદનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો.

૨.૧ આરોપી નંબર ૨ ને IPC ની કલમ ૧૨૦ B અને કલમ ૧૧૪ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૬ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે રૂ. ૨૫,૦૦૦/- ના દંડ સાથે ૧૦ વર્ષની સખત કેદની સજા ભોગવવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો અને દંડ ન ભરે તો વધુ એક વર્ષની સખત કેદનો હુકમ કરાયો હતો, જેમાં દંડની રકમ મૃતકની વિધવાને ચૂકવવાનો નિર્દેશ હતો. IPC ની કલમ

૧૨૦ B અને ૧૧૪ સાથે વાંચતા કલમ ૪૦૬ હેઠળ બે વર્ષની સખત કેદ અને IPC ની કલમ ૧૨૦ B અને ૧૧૪ સાથે વાંચતા કલમ ૪૨૦ હેઠળ શિક્ષાપાત્ર ગુના માટે રૂ. ૫,૦૦૦/- ના દંડ સાથે ત્રણ વર્ષની સખત કેદ અને દંડ ન ભરે તો વધુ છ મહિનાની સખત કેદનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો.

૨.૨ આરોપીઓ સામેની સજાઓ સાથે-સાથે (એકસાથે) ચલાવવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો.

૩. વિ. જજે તપસી અધિકારી - શ્રી જે.કે. ભગોરા અને પોલીસ સબ-ઇન્સ્પેક્ટર - શ્રી બી.એમ. ટાંક સામે તપાસમાં અક્ષમ્ય બેદરકારી દાખવવાનું નોંધીને ખાતાકીય તપાસનો નિર્દેશ પણ આવ્યો હતો.

૪. ચુકાદા પર નાઝીરની નોંધ દર્શાવે છે કે આરોપી નંબર ૧ એ ૩/૩/૨૦૦૭ ના રોજ રૂ. ૩૦,૦૦૦/- ની દંડની રકમ જમા કરાવી દીધી હતી.

૫. રેકૉર્ડ પરથી એકત્રિત કરીને સંક્ષિપ્તમાં વર્ણવી શકાય તેવા કેસના તથ્યો એ બાબતનો ખુલાસો કરે છે કે મૃતક કાળુભાઈ પંજાભાઈ રાઠોડ 'જય ગિરનારી હાથશાળ વણકર કો-ઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, શિયાણી' માં મંત્રી હતા. છગનભાઈ લાલજીભાઈ જાદવ - ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯

(સરકારી સાક્ષી ૯) આ સહકારી મંડળીના પ્રમુખ હતા. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે પ્રમુખ અને મંત્રી બજારમાં વેચવા માટે હાથવણાટના કાપડના ઉત્પાદન માટે સહકારી મંડળી માટે સૂતર ખરીદતા હતા. સૂતર ખરીદવાના હેતુસર, નિયમિત ક્રમમાં, તેઓ સંયુક્ત રીતે ચેક પર સહી કરતા હતા અને આરોપી નંબર ૨ – ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈ સોલંકીને કોરા ચેક આપતા હતા.

૬. પ્રમુખ અને મૃતક મંત્રીને મુંબઈના મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ તરફથી એક નોટિસ મળી હતી. આથી, તેઓને આશંકા ગઈ કે આરોપી નંબર ૨ – ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈ સોલંકીએ ચેકનો દુરુપયોગ કર્યો હોઈ શકે છે કારણ કે તે ભરત પરસોત્તમ ચીમનાણી (આરોપી નંબર ૧) સાથે વ્યવસાય કરતો હતો.

૭. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે બંને આરોપીઓએ તેમને આપવામાં આવેલા ચેકોથી સૂતર ખરીદ્યું હતું અને સોસાયટીને સૂતર પૂરું પાડ્યું ન હતું અને તે દ્વારા સહકારી મંડળી સાથે ઠગાઈ (વિશ્વાસઘાત/છળ) નો ગુનો કર્યો હતો. સોસાયટીના ચેકથી જે સૂતર ખરીદવામાં આવ્યું હતું તે સીધું જ વેચી દેવામાં આવ્યું હતું અને જ્યારે મુંબઈની પેઢીને નાણાં મળ્યા ન હતા, ત્યારે કેસ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. ફરિયાદ પક્ષનો એવો પણ કેસ છે કે કોરા ચેકનો દુરુપયોગ આરોપી નંબર ૧ – ભરતભાઈ પરસોત્તમભાઈ

ચીમનાણી દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો જેમણે અમદાવાદની એક શ્રોફ (નાણાકીય) પેઢીમાંથી રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની મોટી રકમ ઉપાડી લીધી હતી અને શ્રોફને ચેકની રકમ ન મળતાં, શ્રોફે પ્રમુખ અને મંત્રીને નોટિસ મોકલી હતી.

૮. ફરિયાદ મૃતકના ભાઈ કેશવભાઈ પંજાભાઈ રાઠોડ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમની તપાસ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ તરીકે કરવામાં આવી હતી. તેમની ફરિયાદ પુરાવામાં એક્ઝિબિટ ૨૨ તરીકે રજૂ કરવામાં આવી હતી. સાક્ષી તરીકે તેમનો પુરાવો સૂચવે છે કે તેમના મૃતક ભાઈએ મુંબઈ કોર્ટમાંથી નોટિસ મળ્યા પછી તેમને માહિતી આપી હતી કે સહકારી મંડળીએ તેમના વ્યવસાય માટે આરોપી નંબર ૨ ને કોરા ચેક આપ્યા હતા અને બંને આરોપીઓએ, મુંબઈની પેઢીમાંથી સોસાયટીના ચેકો દ્વારા સૂતર ખરીદ્યું હતું, તે સૂતર સહકારી મંડળીને પહોંચાડવામાં આવ્યું ન હતું અને તેથી તેમને નોટિસ મળી હતી. ફરિયાદીના જણાવ્યા મુજબ, મૃતક ભાઈએ જણાવ્યું હતું કે બંને આરોપીઓએ કંપનીના ચેકોનો દુરુપયોગ કરીને માલ સીધો વેચી દીધો હતો અને આ રીતે સોસાયટી સાથે ઠગાઈ કરી હતી. સાક્ષીએ એ પણ જણાવ્યું કે એક કોરા ચેકનો દુરુપયોગ આરોપી નંબર ૧ દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો અને તેણે તે ચેક પર રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની રકમ ઉપાડી લીધી હતી અને ચેક સોસાયટીનો હોવાથી તથા શ્રોફને નાણાં

ન મળ્યા હોવાથી, સોસાયટીના પ્રમુખ અને મંત્રીને નોટિસ આપવામાં આવી હતી. મૃતક ભાઈએ ફરિયાદીને જણાવ્યું હતું કે આરોપીઓએ તેમની સાથે ઠગાઈ કરી છે અને સોસાયટીના મંત્રી હોવાના નાતે હવે તેઓ સમાજમાં મોં બતાવી શકે તેમ નથી અને આરોપીઓએ તેમની છબી ખરડી નાખી છે. ફરિયાદીએ જણાવ્યું કે તેના કારણે તેમનો ભાઈ હંમેશા માનસિક તણાવમાં રહેતો હતો અને ઉદાસ રહેતો હતો અને તેમને કહેતો હતો કે આ દુનિયામાં લુચ્ચા લોકો રહે છે અને જીવવા કરતાં મરી જવું સારું. તેમના ભાઈએ વ્યક્ત કર્યું હતું કે તેમને જીવતા રહેવામાં કોઈ રસ નથી.

૯. ફરિયાદીના જણાવ્યા મુજબ, તારીખ ૨૬/૧૨/૨૦૦૩ ના રોજ બપોરે ૦૨.૩૦ થી ૦૩.૦૦ વાગ્યાની વચ્ચે, તેમના મોટા ભાઈ – કાળુભાઈએ દવા (ઝેર) પી લીધી હતી, ત્યારબાદ તેમને લીંબડી સરકારી હોસ્પિટલમાં લઈ જવામાં આવ્યા હતા અને વધુ સારવાર માટે સુરેન્દ્રનગરમાં ડૉ. લકુમ – ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૪ ની હોસ્પિટલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં સારવાર દરમિયાન તારીખ ૪/૧/૨૦૦૪ ના રોજ તેમનું મૃત્યુ થયું હતું.

૧૦. ફરિયાદીના જણાવ્યા અનુસાર, બંને આરોપીઓએ સોસાયટી સાથે ઠગાઈ કરી હતી અને તેમના ભાઈ માનસિક તણાવમાં હતા અને તેથી દવા

પીને તેમણે આત્મહત્યા કરી લીધી હતી. ફરિયાદી દ્વારા ઠગાઈ અને ઉચાપતની રકમ રૂ. ૮,૬૫,૦૦૦/- દર્શાવવામાં આવી છે. ફરિયાદીએ રજૂઆત કરી હતી કે તેમના ભાઈને જાળમાં ફસાવવામાં આવ્યા હતા અને દેવું ભાઈના શિરે નાખી દેવામાં આવ્યું હતું, જેમને દવા પીને આત્મહત્યા કરવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી.

૧૧. એફ.આઈ.આર. (FIR) તારીખ ૭/૧/૨૦૦૪ ના રોજ ૧૮.૦૦ કલાકે નોંધાઈ હતી. ઉલટપાસમાંથી તારવી શકાય તેવા તથ્યો સૂચવે છે કે ફરિયાદી પણ જય ગિરનારી હાથશાળ વણકર કો-ઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, શિયાણીના સભ્ય હતા. સૂતરની ખરીદી માટે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. ફરિયાદીના જણાવ્યા મુજબ, ઠરાવ બાદ આરોપી નંબર ૨ ને ચેક આપવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદીએ અતિપૂર્વક જણાવ્યું કે એવો કોઈ ઠરાવ નહોતો કે આરોપી નંબર ૧ એ સૂતર ખરીદવાનું હતું અને તેને કોરા ચેક આપવાના હતા. આરોપી નંબર ૧ અમદાવાદનો રહેવાસી હતો જે સૂતરનો મોટો વેપારી હતો.

૧૧.૧ ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૪૨૮/૨૦૦૭ માં અપીલકર્તા-આરોપી નંબર ૧ ના વિદ્વાન એડવોકેટ સુશ્રી પૂનમ એમ. મહેતા સાથે વિદ્વાન એડવોકેટ સુશ્રી કિટ્ટી એસ. મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે આ કેસ સહકારી

મંડળીમાં કથિત નાણાકીય અનિયમિતતા અને છેતરપિંડી પર ચલાવવામાં આવ્યો છે, જેનો આરોપ આરોપીઓ પર મૂકવામાં આવ્યો છે. એડવોકેટ સુશ્રી પૂનમ મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે સોસાયટીમાં ૫૧ સભ્યો હતા અને મૃતક મંત્રી હતા, જ્યારે છગનભાઈ જાદવ પ્રમુખ હતા. બંને સંયુક્ત રીતે સૂતરની ખરીદી, કાપડનું ઉત્પાદન અને બજારમાં વેચાણમાં રોકાયેલા હતા. વ્યવસાય માટે સંયુક્ત રીતે ચેક પર સહી કરવામાં આવતી હતી. લર્ડ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ, મુંબઈ તરફથી નોટિસ મળી હોવાથી, પ્રમુખ અને મંત્રીએ આરોપી નંબર ૧ - "જેલમ ચાર્ન" ના પ્રોપ્રાઈટર ભરતભાઈ ચીમનાણીની મિલીભગતથી આરોપી નંબર ૨ - ડાહ્યાભાઈ દ્વારા ચેકનો દુરુપયોગ થયો હોવાનો આરોપ મૂક્યો હતો. એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે સોસાયટીને માલ સપ્લાય કર્યા વિના મુંબઈમાં વ્યવહાર કરવાનો અને આરોપી-ભરતભાઈ દ્વારા શ્રોફ પેઢીમાંથી રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ઉપાડીને ચેકનો દુરુપયોગ કરવાનો આરોપ છે. આ કૃત્યથી દુઃખી થઈને, કાળુભાઈએ (મૃતક) વારંવાર નારાજગી વ્યક્ત કરી હતી કે તેમનું જીવન બરબાદ થઈ ગયું છે અને આખરે, કથિત રીતે તારીખ ૨૬/૧૨/૨૦૦૩ ના રોજ ઝેર પી લીધું હતું, અને દસ દિવસ પછી તેમનું મૃત્યુ થયું હતું. એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ જણાવ્યું હતું કે એકિઝબિટ્સ (પુરાવાના દસ્તાવેજો) આત્મહત્યાની દુષ્પ્રેરણા (ઉશ્કેરણી) નો કેસ સાબિત કરતા નથી, જેના માટે ઉશ્કેરણી અથવા ઈરાદાપૂર્વકની સહાયના સ્પષ્ટ પુરાવાની જરૂર હોય

છે. એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ જણાવ્યું હતું કે છેતરપિંડી (કેસ) માટે શરૂઆતમાં જ બદલાનત (અપ્રમાણિક ઈરાદો) હોવો જરૂરી છે, અને ફોજદારી વિશ્વાસઘાત માટે સોંપણી અને અપ્રમાણિક ઉચાપત જરૂરી છે. એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે કોઈ પણ ઉશ્કેરણી, કાવતરું કે ઈરાદાપૂર્વકની સહાય સાબિત કરવા માટે રેકૉર્ડ પર કોઈ પુરાવા નથી. દર્શાવવામાં આવેલું કારણ એ છે કે કાળુભાઈ લર્ન્ડ મેટ્રોપોલિટન કોર્ટ, મુંબઈની નોટિસથી દુઃખી હતા, જ્યારે ફરિયાદ પક્ષ ત્રાસ, માંગણી કે ઝઘડાનો એવો કોઈ કેસ સાબિત કરી શક્યો નથી જે દુષ્પ્રેરણાનું કોઈ સ્વરૂપ બની શકે. એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે ગુનાહિત માનસ સાથે સીધો સંબંધ સ્થાપિત કરવો જરૂરી હતો.

૧૧.૨ સાક્ષીઓના પુરાવા ટાંકીને, એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧ – ફરિયાદી તરીકે મૃતકના ભાઈએ ફરિયાદમાં નોંધપાત્ર વિરોધાભાસો ઊભા કર્યા છે. તેમાં સુધારા અને અતિશયોક્તિ છે, જે સ્પષ્ટ થાય છે. ફરિયાદીનો પુરાવો વધુમાં વધુ એ સ્થાપિત કરશે કે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળની નોટિસ મૃતક અને પ્રમુખ-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ ને સંયુક્ત રીતે મળી હતી, જ્યારે ઉચાપત અંગે અપીલકર્તાને કોઈ નોટિસ કે ફરિયાદ પાઠવવામાં આવી ન હતી. એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે મૃતક અને

ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ એ બંને આરોપીઓ સામે IPC ની કલમ ૪૦૬ અથવા ૪૨૦ સાથે વાંચતા ૧૨૦ B હેઠળ ક્યારેય કોઈ કેસ દાખલ કર્યો ન હતો. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ એ રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની ઉચાપત સાબિત કરી નથી, જ્યારે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ – દિલીપ કાનજીભાઈ ભંડારીએ સ્પષ્ટપણે જુબાની આપી હતી કે તેમણે વ્યક્તિગત રીતે ચેકની રકમ મૃતક કાળુભાઈને સોંપી હતી. તેથી, અપીલકર્તા દ્વારા નાણાંની ઉચાપત કરવાનો આરોપ અસત્ય સાબિત થાય છે. એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે વ્યાપારી છેતરપિંડી કે ચેકના દુરુપયોગના માત્ર આરોપને આત્મહત્યા કરવાની ઉશ્કેરણી સમાન ગણી શકાય નહીં, જ્યાં ફરિયાદ પક્ષ દુષ્પ્રેરણાના આવશ્યક ઘટકો સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે. એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે દુષ્પ્રેરણાના સ્પષ્ટ પુરાવા વિના, IPC ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ કોઈ દોષસિદ્ધિ ટકી શકે નહીં.

૧૧.૩ દલીલના સમર્થનમાં, એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ (i) ચિત્રેશ કુમાર ચોપરા વિરુદ્ધ સ્ટેટ (ગવર્નમેન્ટ ઓફ એનસીટી ઓફ દિલ્હી), (૨૦૦૯) ૧૬ SCC ૬૦૫, (ii) એસ.એસ. છીના વિરુદ્ધ વિજય કુમાર મહાજન, (૨૦૧૦) ૧૨ SCC ૧૯૦, (iii) મદન મોહન સિંહ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, (૨૦૧૦) ૮ SCC ૬૨૮, (iv) ગુરચરન સિંહ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૨૦૨૦) ૧૦ SCC ૨૦૦, (v) રણધીર સિંહ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ

પંજાબ એન્ડ હરિયાણા, AIR ૨૦૦૪ SC ૫૦૯૭, અને (vi) રમેશ કુમાર વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ છત્તીસગઢ, AIR ૨૦૦૧ SC ૩૮૩૭ ના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો હતો અને રજૂઆત કરી હતી કે ઉશ્કેરણીનો અર્થ સક્રિય પ્રોત્સાહન હોવો જોઈએ; ઈરાદા વગર ગુસ્સામાં બોલાયેલા શબ્દને ઉશ્કેરણી ગણી શકાય નહીં. માત્ર હેરાનગતિ કે સામાન્ય ઝઘડાઓ દુષ્પ્રેરણા સમાન નથી બનતા જો તે આત્મહત્યા કરવા સિવાય બીજો કોઈ વિકલ્પ ન છોડે. માત્ર હેરાનગતિ કે નાણાંની માંગણીના આરોપો સ્વેચ્છાએ IPC ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ ઉશ્કેરણી બનતા નથી. કથિત વર્તન અને આત્મહત્યા વચ્ચેનો સીધો સંબંધ અને કારણ-અસરનો સંબંધ સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત થવો જોઈએ. દુષ્પ્રેરણામાં ઉશ્કેરવાની કે ઈરાદાપૂર્વક મદદ કરવાની માનસિક પ્રક્રિયા સામેલ છે; વધુ સક્રિય ભૂમિકા જરૂરી છે. ઉશ્કેરણી એટલે ભડકાવવું, આગળ ધકેલવું, ઉશ્કેરવું, પ્રોત્સાહિત કરવું કે ઉત્તેજિત કરવું; વ્યાજબી નિશ્ચિતતા હોવી જોઈએ કે આરોપીના કૃત્યોએ આત્મહત્યા કરવાની ફરજ પાડી હતી.

૧૧.૪ ફોજદારી વિશ્વાસઘાત માટે IPC ની કલમ ૪૦૫/૪૦૬ ની જોગવાઈના સંદર્ભમાં પોતાની દલીલ માટે, એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે (મિલકતની) સોંપણી એ પ્રાથમિક શરત (sine qua non) છે. પુરાવા દર્શાવે છે કે ચેક આરોપી નંબર ૨ – ડાહ્યાભાઈ સોલંકીને

સોંપવામાં આવ્યા હતા, જ્યારે અપીલકર્તાને ચેકની આવી કોઈ સોંપણી કરવામાં આવી ન હતી. સોસાયટી અથવા હોદ્દેદારો દ્વારા અપીલકર્તા સામે કોઈ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી ન હતી, તેનાથી વિપરીત, સોસાયટીએ મિલમાંથી માલ પહોંચાડવાની માંગ કરી હતી, અને તેને વ્યાપારી વ્યવહાર ગણાવ્યો હતો. ચેક રિટર્ન થવો અને માલ પૂરો ન પાડવો એ મુદ્દાઓ આત્મહત્યાના લગભગ એક વર્ષ પહેલાં ઉદ્ભવ્યા હતા. ફરિયાદ પક્ષ કારણભૂત સંબંધ સાબિત કરવામાં પણ નિષ્ફળ ગયો છે, જ્યાં તાત્કાલિક કારણ સાબિત કરવાની જરૂરિયાત હોય છે.

૧૧.૫ એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે આશ્ચર્યજનક રીતે, પોસ્ટમોર્ટમ ઓર્ગેનોફોસ્ફરસ ઝેરથી મૃત્યુ થવાનું દર્શાવે છે, જ્યારે એફ.એસ.એલ. (FSL) રિપોર્ટ કોઈપણ ઝેરને સમર્થન આપતો નથી. વાસ્તવમાં, એફ.એસ.એલ. ના વિસેરા રિપોર્ટમાં કોઈ ઝેર મળી આવ્યું નથી. આમ, મૃત્યુના કારણ અંગે ગંભીર શંકા છે.

૧૧.૬ ફોજદારી વિશ્વાસઘાત કરવા અંગેની દલીલને સમર્થન આપવા માટે, એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ હૃદય રંજન પ્રસાદ વર્મા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ બિહાર, (૨૦૦૦) ૪ SCC ૧૬૮ અને સ્ટેટ ઓફ કેરળ વિરુદ્ધ એ. પરીદ પિલાઈ, (૧૯૭૨) ૩ SCC ૬૬૧ ના કેસ પર આધાર રાખ્યો છે.

૧૧.૭ એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ આ કોર્ટ દ્વારા ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૧૧૩૧/૨૦૦૩ માં તારીખ ૧/૮/૨૦૨૫ ના રોજ આપેલા લવજીભાઈ સુખાભાઈ ગોહિલ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાતના કેસના ચુકાદા પર પણ આધાર રાખ્યો હતો અને રજૂઆત કરી હતી કે માત્ર હેરાનગતિના આરોપ, બિન-સમર્થિત પત્રો કે સામાન્ય અણબનાવ IPC ની કલમ ૩૦૬ ને આકર્ષિત કરશે નહીં અને આ કોર્ટ દ્વારા તારીખ ૨૨.૭.૨૦૨૫ ના રોજ નક્કી કરાયેલ ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૪૪૫/૨૦૦૬ ના અશ્વિનભાઈ પ્રેમજીભાઈ વિસપરા વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાતના ચુકાદા પર પણ આધાર રાખ્યો હતો અને રજૂઆત કરી હતી કે ઝઘડા અથવા ઠપકાની એક ઘટનાનો ઉદ્દેખ કરતી મરણોન્મુખ નિવેદન પણ દુષ્પ્રેરણા સ્થાપિત કરવા માટે અપર્યાપ્ત છે અને કથિત વર્તન અને આત્મહત્યા વચ્ચે સીધો સંબંધ બનાવતા ગુનાહિત માનસ સાથેનું સતત દમનકારી કૃત્ય સાબિત થવું જરૂરી છે.

૧૧.૮ વર્તમાન કેસમાં, એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે IPC ની કલમ ૩૦૬ ના આવશ્યક ઘટકો સ્પષ્ટપણે ગેરહાજર છે અને શ્રોફ પેઢીના પ્રતિનિધિ દ્વારા નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ માત્ર કેસ દાખલ કરવાથી અથવા આત્મહત્યાના એક વર્ષથી વધુ સમય પહેલાં મુંબઈની કોર્ટમાંથી નોટિસ મળવાથી, કોઈ દુષ્પ્રેરણા

સાબિત કરવા માટે કેસ જોડાઈ જતો નથી. કાનૂની માર્ગ અપનાવીને કેસ દાખલ કરવાને આત્મહત્યાના કોઈ કારણ માટેનું આધાર ગણી શકાય નહીં, જ્યાં વાસ્તવમાં કેસના તથ્યો વ્યાપારી વ્યવહાર સાબિત કરે છે.

૧૨. ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૪૩૮/૨૦૦૭ માં અપીલકર્તા-આરોપી નંબર ૨ ના વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી વિકી મહેતાએ વિદ્વાન એડવોકેટ સુશ્રી મહેતાની દલીલોમાં ઉમેરો કરતા રજૂઆત કરી હતી કે સૂતરની ખરીદી એ સામાન્ય દિનચર્યા હતી અને ઘણીવાર પ્રમુખ અને મંત્રીની સંયુક્ત સહીવાળા કોરા ચેક આરોપી નંબર ૨ ને આપવામાં આવતા હતા. મુંબઈની મેટ્રોપોલિટન કોર્ટમાંથી નોટિસ મળતાં માત્ર આશંકા હેઠળ જ, પ્રમુખ અને મંત્રીએ માની લીધું હતું કે આરોપી નંબર ૨ એ ચેકનો દુરુપયોગ કર્યો હોઈ શકે છે કારણ કે તે આરોપી નંબર ૧ – ભરત ચીમનાણી સાથે વ્યવસાય કરતો હતો. એડવોકેટ શ્રી વિકી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે આરોપી નંબર ૧ દ્વારા રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની રકમ ઉપાડવા માટે કોરા ચેકના દુરુપયોગનો કેસ સાબિત થયો નથી, બલ્કે શ્રોફે આરોપી નંબર ૧ ની સાથે સાથે મૃતક અને પ્રમુખ-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ સામે કેસ દાખલ કર્યો હતો. ફરિયાદમાં આપેલું વર્ણન અને જુબાની સંપૂર્ણપણે અલગ છે. શ્રી મહેતાએ જણાવ્યું હતું કે એ નોંધવું યોગ્ય છે કે આ ચેક બાઉન્સ (અનાદર) નો કેસ હતો અને મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ સોસાયટીના સત્તાધિકારીઓ

હોવા છતાં, જવાબ આપવામાં નિષ્ફળ રહ્યા હતા, કે આરોપી નંબર ૧ દ્વારા માલ પૂરો ન પાડવાના કથિત વિષય અંગે કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો. શ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે અરૂણોદય મિલ્સ લિમિટેડ તરફથી નોટિસ મળ્યા પછી પણ, વર્તમાન અપીલકર્તાને માલની કોઈ ઉચાપત અથવા ચેકના દુરુપયોગનો આરોપ મૂકતી કોઈ નોટિસ આપવામાં આવી ન હતી. મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ મુંબઈના લર્ડ ચીફ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ કોર્ટ સમક્ષ હાજર થયા હતા, જ્યારે કાર્યવાહી બંધ કરવા માટે અથવા ફરિયાદ રદ કરવાની કોઈ અરજી તેમના દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી ન હતી, કે તેમણે યોગ્ય પોલીસ સ્ટેશનમાં અપીલકર્તા સામે કોઈ એફ.આઈ.આર. નોંધાવી ન હતી. શ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે અપીલકર્તાને સોસાયટી સાથે કોઈ લેવાદેવા ન હતી. તેનાથી વિપરીત તથ્યો સૂચવે છે કે સોસાયટીએ કંપની દ્વારા પૂરો પાડવામાં આવેલ માલ લીધો છે અને સાક્ષીઓની જુબાનીમાં ક્યાંય એવું સૂચન નથી કે અપીલકર્તાને માલ મળ્યો હતો. ડ્રાઈવર ધર્મેન્દ્રસિંહ દિલીપસિંહ-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૩ એ એવી જુબાની આપી નથી કે માલ અપીલકર્તાને પહોંચાડવામાં આવ્યો હતો. રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની રકમની ઉચાપત કરવાનો બીજો આરોપ પણ સાબિત થયો નથી, કારણ કે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ - દિલીપભાઈ કાંતિભાઈ ભંડારીએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં જુબાની આપી હતી કે ચેક ડિસ્કાઉન્ટિંગ પરની રકમ મૃતક કાળુભાઈને ચૂકવવામાં આવી હતી. આમ, શ્રી મહેતાએ

રજૂઆત કરી હતી કે મૃતકે સોસાયટીની રકમ એકત્રિત કરી હતી, અને રોકડ રકમ અપીલકર્તાને ક્યારેય મળી ન હતી. એડવોકેટ શ્રી મહેતાના જણાવ્યા મુજબ, આત્મહત્યા માટે કોઈ દુષ્પ્રેરણા દર્શાવવા માટે રેકૉર્ડ પર કંઈ આવ્યું નથી.

૧૨.૧ શ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે કલમ ૪૦૬ હેઠળનો ગુનો પણ સાબિત થયો હોય તેમ જણાતું નથી, જ્યાં IPC ની કલમ ૪૦૫ હેઠળ જોગવાઈ કર્યા મુજબ, ફોજદારી વિશ્વાસઘાત માટે, મિલકતની સોંપણી સાબિત થવી જોઈએ અને આગળ એ સ્થાપિત કરવું પડે કે સોંપવામાં આવેલી મિલકત પોતાના અંગત ઉપયોગ માટે પરિવર્તિત કરવામાં આવી હતી અથવા આવા ટ્રસ્ટને જે રીતે નિભાવવાનો હોય તે કાયદાના કોઈ નિર્દેશ અથવા વ્યક્ત કે ગર્ભિત કાનૂની કરારનું ઉલ્લંઘન કરીને મિલકતનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો. શ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે પુરાવા સોસાયટીના નાણાંની કોઈ ઉચાપત સાબિત કરતા નથી અને વધુમાં જણાવ્યું હતું કે IPC ની કલમ ૪૨૦ હેઠળ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવા માટે, મિલકત સોંપવા માટેની પ્રેરણા સાબિત થવી જોઈએ. પુરાવા એ સાબિત કરતા નથી કે અપીલકર્તા ચેક અથવા રકમ મેળવવા માટે સોસાયટીનો સંપર્ક કર્યો હતો. બીજું, કપટપૂર્ણ અને અપ્રમાણિક ઈરાદા સાથેના કોઈ છેતરપિંડીના પુરાવા રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યા નથી. તેનાથી વિપરીત, અપીલકર્તા કોઈ પણ

મિલકતની સોંપણી કે ચેકની સોંપણીના વ્યવહાર માટે આરોપી નંબર ૧ સાથે ક્યાંય જોડાયેલો ન હતો.

૧૨.૨ એડવોકેટ શ્રી વિકી મહેતાએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે પુરાવાઓ પરથી, ગુનો કરવા માટે આરોપીઓ દ્વારા ઘડાયેલું કોઈ ફોજદારી કાવતરું સાબિત થયું નથી અને તેથી, IPC ની કલમ ૧૨૦ B હેઠળ કોઈ દોષસિદ્ધિ નોંધી શકાય નહીં, વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે IPC ની કલમ ૧૧૪ ત્યારે જ આકર્ષિત થઈ શકે જો શિક્ષાપાત્ર કલમો હેઠળના ગુનાઓ સાબિત થાય. શ્રી મહેતાએ રજૂઆત કરી હતી કે લર્ડ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ કોર્ટ, મુંબઈ તેમજ અમદાવાદની કોર્ટ સમક્ષ સોસાયટી અથવા કોઈ પણ સત્તાધિકારી દ્વારા ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી ન હતી અને તેથી, રાજ્ય દ્વારા વિશ્વાસઘાત અથવા ઠગાઈ માટે કોઈ ફરિયાદ હોઈ શકે નહીં. તેનાથી વિપરીત, જ્યારે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ અરૂણોદય મિલ્સ તરફથી નોટિસ મળી, ત્યારે સોસાયટીએ મિલ પાસેથી માલની માંગણી કરવી જોઈતી હતી અને જુબાની પરથી માલ સોસાયટીને ન પહોંચાડવાની આવી કોઈ હકીકત મિલને જાણ કરવામાં આવી હોવાના કોઈ પુરાવા રેકૉર્ડ પર આવ્યા નથી. શ્રી મહેતાએ વધુમાં જણાવ્યું હતું કે ચેક ડિસ્કાઉન્ટની રકમ મૃતક દ્વારા એકત્રિત કરવામાં આવી હતી. જ્યાં સુધી ચેકના દુરુપયોગના કેસનો સવાલ છે, કેસ ચેક બાઉન્સ

માટે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં માલ વાસ્તવમાં પૂરો પાડવામાં આવ્યો હતો જેથી સોસાયટીને કોઈ નુકસાન થયું ન હતું.

૧૩. રાજ્ય વતી વિ. એપીપી શ્રી રોહન એચ. રાવલે રજૂઆત કરી હતી કે ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ આરોપીઓ સામે કેસ ખૂબ જ સ્પષ્ટ રીતે સાબિત થયો હતો. સાક્ષીઓ જેવા કે ફરિયાદી ભાઈ, પુત્ર, પિતા અને મૃતકની વિધવાએ મૃતકે કીટનાશક દવા ગટગટાવી હોવાના કારણને સમજાવવા માટે ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ સુસંગત અને સંતોષકારક પુરાવા આપ્યા હતા, જેમ કે ડૉક્ટર દ્વારા જુબાની આપવામાં આવી છે. વિ. એપીપી શ્રી રાવલે રજૂઆત કરી હતી કે ડૉક્ટરના અભિપ્રાય પર વિશ્વાસ કરવો જરૂરી છે, જેઓ તારણ આપે છે કે મૃત્યુ ઓર્ગેનોફોસ્ફરસ ઝેર પીવાને કારણે થયું હતું. સારવાર કરનાર ડૉક્ટરે પણ એ જ હકીકત જણાવી હતી અને ફરિયાદ પક્ષ આત્મહત્યા દ્વારા મૃત્યુ સાબિત કરી શક્યો હતો.

૧૩.૧ વિ. એપીપી શ્રી રાવલે જણાવ્યું હતું કે મૃતક દ્વારા રાખવામાં આવેલી ડાયરી સાક્ષીઓ મારફતે સાબિત કરવા માટે દરખાસ્ત કરવામાં આવી હતી. પિતા તેમજ મૃતકની વિધવાએ દસ્તાવેજ રેકૉર્ડ પર મૂકવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, જોકે, તેને પુરાવા તરીકે સ્વીકારી શકાયો ન હતો, શ્રી રાવલે રજૂઆત કરી હતી કે આત્મહત્યાનું તાત્કાલિક કારણ અને ઘટનાની નિકટતા

બનાવતા કારણને જાણવા માટે આવા ચિહ્નિત દસ્તાવેજ પર વિચારણા કરવાની જરૂર રહેશે.

૧૩.૨ વિ. એપીપી શ્રી રાવલે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે આરોપીઓ દ્વારા મૃતક સાથે ઠગાઈ કરવામાં આવી હતી. કોરા ચેકનો દુરુપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો અને આરોપીઓ દ્વારા સોસાયટીના નાણાંથી સીધો જ માલ વેચી દેવામાં આવ્યો હતો અને મૃતક પોતાના કોઈ વાંક વગર ફોજદારી મુકદ્દમાનો સામનો કરી રહ્યો હતો, જેના કારણે તેને માનસિક તણાવ સહન કરવો પડ્યો હતો અને આખરી કારણ આરોપીઓની ઠગાઈ, ઉચાપત અને ફોજદારી વિશ્વાસઘાત હતો, જે આત્મહત્યાનું કારણ બન્યું હતું. વિ. એપીપીએ રજૂઆત કરી હતી કે લર્ડ ટ્રાયલ કોર્ટના જજે રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓનું યોગ્ય મૂલ્યાંકન કર્યું છે અને આત્મહત્યા કરવા માટે આરોપીઓનું કૃત્ય સીધું કારણ હોવાનું શોધી કાઢ્યું છે.

૧૪. અપીલકર્તાઓ-આરોપીઓ વતી વિદ્વાન એડવોકેટ સુશ્રી પૂનમ મહેતા, વિદ્વાન એડવોકેટ શ્રી વિકી મહેતા અને વિદ્વાન એ.પી.પી. શ્રી રોહનકુમાર એચ. રાવલને સાંભળ્યા પછી, આપાવામાં આવેલી સજા ટકાવી રાખવા યોગ્ય છે કે નહીં તે વિચારવા માટે, આરોપ મુજબના ગુનાઓ સાબિત થયા હતા કે કેમ તેની તપાસ કરવા ટ્રાયલ દરમિયાન નોંધાયેલા પુરાવાઓના

વિગતવાર વિશ્લેષણની જરૂર પડશે. ફરિયાદીએ ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે તેના ભાઈ સામે મુંબઈની કોર્ટમાં તેમજ અમદાવાદમાં ચેકના કેસ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, અને મુદતો પર, તેનો ભાઈ તેમજ પ્રમુખ છગનભાઈ કોર્ટમાં હાજર રહ્યા હતા. ફરિયાદી મૃતક ભાઈ સાથે રહેતા હતા. મુંબઈના કેસ પહેલાં, તેમના ભાઈને નોટિસ મળી હતી અને તેમણે તે નોટિસનો જવાબ આપ્યો હતો. સાક્ષી પાસે તે જવાબની નકલ નથી. તેમના ભાઈના મૃત્યુના છ મહિના પહેલાં આ કેસ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. ફરિયાદીએ સમર્થન આપ્યું હતું કે તેના ભાઈએ તેના મૃત્યુ પહેલાં આરોપી નંબર ૧ સામે કોઈ કેસ દાખલ કર્યો ન હતો, કે ઝેર પીધાની તારીખથી તેના મૃત્યુ સુધી કોઈ ફરિયાદ નોંધાવવામાં આવી ન હતી. તેમના ભાઈના મૃત્યુ પહેલાં પોલીસે ફરિયાદીનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. તેમણે એવા સૂચનનો ઇનકાર કર્યો હતો કે તેમના ભાઈ અને પ્રમુખ – છગનભાઈએ ચેક આપીને અમદાવાદના શ્રોફ પાસેથી રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ના નાણાં લીધા હતા. ફરિયાદીએ અતિપૂર્વક જણાવ્યું કે મુંબઈમાં દાખલ કરાયેલા કેસ અને તેમના મૃત્યુની તારીખ વચ્ચેનો સમયગાળો દોઢ વર્ષનો હતો. તેમણે એ વાતની પણ પુષ્ટિ કરી કે મુંબઈના કેસ પછી, તેમના ભાઈ, છગનભાઈ, ડાહ્યાભાઈ અને વકીલ, આ ચારેય જણા મુંબઈ ગયા હતા. તેમણે એવા સૂચનનો ઇનકાર કર્યો હતો કે કેસ દાખલ થયા પછી તેમના ભાઈએ આરોપી નંબર ૨ પાસેથી લખાણ લીધું હતું. એવું સૂચન કરવામાં આવ્યું હતું કે તેના ભાઈનું મૃત્યુ ચેકના કારણે

થયેલા તણાવને લીધે નહીં, પરંતુ માનસિક બીમારીના કારણે થયું હતું, જેનો ફરિયાદીએ ઇનકાર કર્યો હતો. તેમણે મંડળી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા ઠરાવની નકલ પોલીસને આપી હતી અને અતિપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે આ ઠરાવ તેમની હાજરીમાં પસાર કરવામાં આવ્યો ન હતો, કે તેના પર તેમની સહી પણ નથી. ફરિયાદીએ એ બાબતની પણ પુષ્ટિ કરી હતી કે તેમના ભાઈએ આરોપી નંબર ૨-ડાહ્યાભાઈને ચેક આપ્યો હતો.

૧૫. આરોપીઓ સામેનો કેસ IPC ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ ચાલ્યો હતો, જ્યાં આ ગુનો આત્મહત્યાની દુષ્પ્રેરણા (ઉશ્કેરણી) ના શીર્ષક હેઠળ છે, જેની સાથે ફોજદારી વિશ્વાસઘાત અને છેતરપિંડી કરી અપ્રમાણિકપણે મિલકત સોંપવા માટે પ્રેરિત કરવા બદલ IPC ની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ તથા ફોજદારી કાવતરા માટે IPC ની કલમ ૧૨૦ B હેઠળ વિચારણા કરવાની હતી. IPC ની કલમ ૧૧૪ નો પણ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો, જે ગુનો આચરવામાં આવે ત્યારે દુષ્પ્રેરક (ઉશ્કેરનાર) ની હાજરીનો ઉલ્લેખ કરે છે.

૧૬. IPC ની કલમ ૧૧૪ માં જોગવાઈ છે કે જે વ્યક્તિ ગેરહાજર હોય તે સજા પાત્ર બને, કારણ કે જ્યારે કોઈ કૃત્ય કે ગુનો, જેના માટે તે દુષ્પ્રેરણાના પરિણામે સજા પાત્ર બનતો હોય, તે આચરવામાં આવે ત્યારે દુષ્પ્રેરક હાજર હોય, તો તેણે જ આપું કૃત્ય કે ગુનો કર્યો છે તેમ માનવામાં આવશે.

આત્મહત્યાની દુષ્પ્રેરણા માટેની IPC ની કલમ ૩૦૬ ના બે મૂળભૂત ઘટકો છે, એટલે કે આત્મહત્યા દ્વારા મૃત્યુ અને તેની દુષ્પ્રેરણા. ગૌરવવંત સર્વોચ્ચ અદાલતે ગુરચરણ સિંહ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૨૦૧૭) ૧ SCC ૪૩૩ માં એવો વિચાર વ્યક્ત કર્યો છે કે IPC ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવા માટે, ગુનો કરવાનો સ્પષ્ટ ગુનાહિત માનસ (mens rea) હોવું જોઈએ અને મૃતક પાસે બીજો કોઈ વિકલ્પ ન બચતા તેને આત્મહત્યા કરવા તરફ દોરી જતું કોઈ સક્રિય કે સીધું કૃત્ય હોવું જોઈએ.

૧૭. રાજેશ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા, (૨૦૨૦) ૧૫ SCC ૩૫૯ માં, નામદાર કોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે આરોપી તરફથી ઘટનાના સમયની નજીક એવું કોઈ સકારાત્મક કૃત્ય ન હોય જેનાથી વ્યક્તિ આત્મહત્યા કરવા પ્રેરાય કે મજબૂર થાય, તો માત્ર હેરાનગતિના આરોપસર IPC ની કલમ ૩૦૬ હેઠળની દોષસિદ્ધિ ટકી શકે નહીં.

૧૮. અહીં, વર્તમાન કેસમાં, ફરિયાદીએ સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે પ્રમુખ અને મૃતક મંત્રી સામે ચેકનો કેસ આત્મહત્યાના દોઢ વર્ષ પહેલા દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. આ કેસ માત્ર સહકારી મંડળીના મંત્રી તરીકે મૃતક સામે જ નહોતો, પરંતુ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ – છગનભાઈ લાલજીભાઈ જાદવ સામે પણ હતો. રેકૉર્ડ દર્શાવે છે કે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૯૮૧

ની કલમ ૧૩૮ હેઠળની આ જ ફોજદારી કાર્યવાહીમાં આરોપી નંબર ૧- ભરતભાઈ ચીમલાણીને પણ આરોપી તરીકે જોડવામાં આવ્યા હતા.

૧૯. ગુરુચરણ સિંહના કેસમાં (ઉપરોક્ત), કલમ પુનઃ રજૂ કરતી વખતે, ગૌરવવંત સર્વોચ્ચ અદાલતે બંને વચ્ચે જીવંત કડી કે સંબંધના અસ્તિત્વને આધારીત કરીને આત્મહત્યાના ગુનાની દુષ્પ્રેરણાને સ્પષ્ટ કરી છે, જેમાં દુષ્પ્રેરણા એ પ્રેરક સકારાત્મક પરિબળ છે. ફક્ત ૨૦ અને ૨૧ માં તે નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું છે:-

"૨૦. સંહિતાની કલમ ૩૦૬ આત્મહત્યાની દુષ્પ્રેરણા માટેની સજા નક્કી કરે છે અને તેની રચના આ મુજબ કરવામાં આવી છે:

"આત્મહત્યાની દુષ્પ્રેરણા. - જો કોઈ વ્યક્તિ આત્મહત્યા કરે છે, તો જે કોઈ પણ આવી આત્મહત્યા કરવામાં દુષ્પ્રેરણા આપે છે, તેને દસ વર્ષ સુધીની મુદત માટે ગમે તે વર્ણનની કેદની સજા કરવામાં આવશે, અને તે દંડને પણ પાત્ર થશે."

૨૧. આમ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે શિક્ષાપાત્ર ગુનો એ કોઈ પણ વ્યક્તિ દ્વારા આત્મહત્યા કરવાની દુષ્પ્રેરણાનો છે, જે બંને વચ્ચે જીવંત કડી કે સંબંધના અસ્તિત્વ પર આધારિત છે, જેમાં દુષ્પ્રેરણા એ પ્રેરક કારણાત્મક પરિબળ છે. આ જોગવાઈના મૂળભૂત ઘટકો આત્મહત્યા દ્વારા મૃત્યુ અને તેની

દુષ્પ્રેરણા છે. દુષ્પ્રેરણા બનવા માટે, આત્મહત્યા કરવામાં મદદ કરવા કે ઉશ્કેરવા માટે આરોપીનો ઇરાદો અને સંડોવણી અનિવાર્ય છે. આમાંના કોઈપણ ઘટકનું અલગ થવું કે ગેરહાજરી આ આરોપની વિરુદ્ધ જશે. આત્મહત્યાને વાસ્તવિક રૂપ આપવાના આરોપીના ઇરાદામાં રહેલા દોષિત કૃત્યો કે ક્ષતિઓની દૂરસ્થતા પણ IPC ની કલમ ૩૦૬ ના સજાના આદેશને આકર્ષિત કરવા માટે જરૂરી દુષ્પ્રેરણાના ગુનામાં ઉણી ઉતરશે. કથિત કૃત્યો કે ક્ષતિઓની નિકટતા, સાતત્ય, દોષિતતા અને સંપ્રાપ્તતા (સંડોવણી) એ દુષ્પ્રેરણાના સહગામી સૂચકાંકો છે. IPC ની કલમ ૩૦૬, આ રીતે આત્મહત્યા માટે સતત ઉશ્કેરણીને ગુનાહિત ઠેરવે છે."

૨૦. ફરિયાદ પક્ષે, ટ્રાયલ દરમિયાન, મૃતકના પુત્ર, પિતા અને વિધવાને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૬, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૮ તરીકે તપાસ્યા હતા. આ રીતે તપાસાયેલા સાક્ષીઓએ મૃતકના કેટલાક લખાણો રેકૉર્ડ પર મૂકવાની દરખાસ્ત કરી હતી. પુત્ર – પ્રવીણભાઈ કાળુભાઈ રાઠોડે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૬ તરીકે જણાવ્યું હતું કે તેમના પિતા દ્વારા આશરે ૧૦ પાનાનો પત્ર લખવામાં આવ્યો હતો અને ત્યારબાદ તેમણે ઝેરી દવા પી લીધી હતી. અહીં, એ નોંધવું જરૂરી છે કે ફરિયાદી પોતાના ભાઈ દ્વારા પીવામાં આવેલી દવાને ઝેરી તરીકે દર્શાવતા નથી. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૬ તરીકે પુત્રએ જણાવ્યું હતું કે તેના પિતાએ દવા પીધી હતી કારણ કે

તેમણે મંડળીના કોરા ચેક આપ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૬ બપોરે ક્રિકેટ રમતો હતો. તે પાણી પીવા ઘરે આવ્યો હતો, તે સમયે તેણે તેના પિતાને ઘરમાં ઉલટી કરતા જોયા હતા અને તેથી તેણે તેના દાદા અને અન્ય લોકોને બોલાવ્યા હતા, અને પિતાને લીંબડી હોસ્પિટલમાં અને ત્યારબાદ સુરેન્દ્રનગરમાં ડૉ. લકુમ શાહની હોસ્પિટલમાં લઈ ગયા હતા, જ્યાં તેઓ ૬-૭ દિવસ દાખલ રહ્યા અને ત્યારબાદ મૃત્યુ પામ્યા. સાક્ષી જણાવે છે કે તેના પિતાએ સૂતર ખરીદવા માટે આરોપી નંબર ૧ - ભરત પરસોત્તમને કોરો ચેક આપ્યો હોવાથી, ભરત પરસોત્તમે સૂતર સીધું વેચી દીધું હતું અને વાંક તેના પિતા પર આવ્યો હતો અને અસ્વસ્થ થઈને તેણે ઝેરી દવા પી લીધી હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે જે દિવસે તેના પિતાએ દવા પીધી હતી તે દિવસે કોઈ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી ન હતી. સાક્ષીને આરોપી નંબર ૧ - ભરતભાઈને ચેક આપ્યાની તારીખ અને વર્ષની જાણ નથી. તે સોસાયટીનો સભ્ય નથી.

૨૧. એવું જણાય છે કે સૂતરના વેચાણ અંગે પુત્રને કોઈ અંગત જાણકારી નથી. તેણે વધુમાં પુષ્ટિ કરી હતી કે તેણે પોતાના પોલીસ નિવેદનમાં નોંધાવ્યું છે કે તેના પિતાએ આરોપી નંબર ૧ - ભરતભાઈને કોરા ચેક આપ્યા હતા. તેણે એ બાબતની પણ પુષ્ટિ કરી કે જ્યારે તેના પિતા જીવિત હતા, ત્યારે મુંબઈની સૂતર મિલ દ્વારા તેના પિતા અને છગનભાઈ સામે

નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટની કલમ ૧૩૮ હેઠળ કેસ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો અને એ પણ પુષ્ટિ કરી હતી કે શરાફી પેઢીએ અમદાવાદની કોર્ટમાં કેસ દાખલ કર્યો હતો. સાક્ષી કેસ દાખલ કરતા પહેલા વકીલ દ્વારા લીગલ નોટિસ અપાઈ હોવાનું પણ સ્વીકારે છે. તેના પિતાએ અમદાવાદની શરાફી પેઢી પાસેથી રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- લીધા હોવાના સૂચન અંગે તેને કોઈ જાણકારી નથી. સાક્ષીએ વધુમાં અતિપૂર્વક જણાવ્યું કે તેણે પોલીસ સમક્ષ એવું નોંધાવ્યું નથી કે તેના પિતાએ મૃત્યુ પહેલા ૧૦ પાનાનો પત્ર લખ્યો હતો. બચાવ પક્ષે એવું દર્શાવવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો કે મૃતક માનસિક રીતે સ્વસ્થ ન હતા અને છેલ્લા ૧૦ વર્ષથી અમદાવાદના ડૉ. લક્ષ્મણ ગર્ગ પાસેથી સારવાર લઈ રહ્યા હતા, જેનો પુત્રએ ઇનકાર કર્યો હતો. જોકે, પુત્રએ પુષ્ટિ કરી હતી કે કોઈએ તેના પિતાને દવા પીતા જોયા નથી.

૨૨. રેકૉર્ડ પર જે પુરાવો આવે છે તે એ હતો કે જ્યારે પુત્ર બપોરે ઘરમાં પ્રવેશ્યો ત્યારે તેણે તેના પિતાને ઉલટી કરતા જોયા હતા, જ્યારે કોઈએ તેના પિતાને કોઈ દવા પીતા જોયા ન હતા.

૨૩. તારીખ ૨૭/૧૨/૨૦૦૩ ના રોજ દોરવામાં આવેલું પંચનામું, જે એક્ઝિબિટ ૨૭ પર પુરાવામાં મૂકવામાં આવ્યું હતું, તે તારીખ ૨૬/૧૨/૨૦૦૩ ની જાનવાજોગ નોંધ નંબર ૪૫/૦૩ ના સંદર્ભમાં હતું.

સ્થળ બે રૂમનું મકાન છે. ત્યાં એક ખુફી વરંડા હતી. ઘરમાં પ્રવેશતા, જમણી બાજુએ, પંચોની હાજરીમાં હાથવણાટની સાલ (શોલ) અને એક કબાટ નોંધવામાં આવ્યું હતું, અને તે સિવાય, એક લાકડાનો ખાટલો હતો, જેના પર મૃતકે દવા પીધી હોવાની માહિતી આપવામાં આવી હતી. અન્ય ઘરગથ્થુ વસ્તુઓ હતી. પંચનામામાં નોંધવામાં આવ્યું હતું કે ખાટલાના ગાદલા પર ઉલટી હતી. પોલીસે કોઈ વસ્તુ જપ્ત કરી ન હતી. પંચનામામાં સ્પષ્ટપણે નોંધવામાં આવ્યું છે કે ૧૦ X ૧૫ ના રૂમમાં, લંબાઈ અને પહોળાઈમાં તપાસ કરવા છતાં, કોઈ દવા મળી આવી ન હતી.

૨૪. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે મૃતકે ઝેરી દવા પીધી હતી, જ્યારે શોધખોળ કરવા છતાં રૂમમાંથી આવી કોઈ દવા મળી આવી ન હતી. પુત્રએ પિતાને ઉલટી કરતા જોયા હતા. ગાદલામાં ઉલટી નોંધાઈ હોવા છતાં, મૃતકે ઝેર પીધા પછી ઉલટી કરી હતી તે ચકાસવા માટે પોલીસ પંચોની હાજરીમાં તેને રિકવર કરવામાં નિષ્ફળ રહી હતી. તારીખ ૨૭/૧૨/૨૦૦૩ ના રોજ તરત જ પંચનામું કરવામાં આવ્યું હોવા છતાં, તારીખ ૨૬/૧૨/૨૦૦૩ ના રોજ આર.આર. હોસ્પિટલ, લીંબડી ખાતે ફરજ પર રહેલા એ.એસ.આઈ.- ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૬ - ધીરજલાલ ગંગારામભાઈ પરમાર, જેમને પી.એસ.ઓ. દ્વારા લેખિત ઓર્ડર દ્વારા ડેપ્યુટ કરવામાં આવ્યા હતા, તેમણે હોસ્પિટલમાંથી નોન-વોશઆઉટ ગેસ્ટ્રિક લેવેજ (જઠર ધોવાણ) ના અંશો

રિકવર કર્યા ન હતા. સૂચના એવી હતી કે શિયાણીના રહેવાસી આશરે ૪૮ વર્ષના કાળુભાઈ પંજાભાઈએ ઝેર પી લીધું છે અને તેઓ બેશુદ્ધ અવસ્થામાં છે અને તેથી એ.એસ.આઈ. ને આગળની કાર્યવાહી કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો. એ.એસ.આઈ. એ હોસ્પિટલની મુલાકાત લીધી, કારણ કે ભોગ બનનાર બેશુદ્ધ અવસ્થામાં હતો, તેથી તે ૨૩ વર્ષના પુત્ર – પ્રવીણ કાળુભાઈને મળ્યા અને તેનું નિવેદન નોંધ્યું, જેમણે નિવેદન પર એ.એસ.આઈ. ની હાજરીમાં સહી કરી હતી અને સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે દસ્તાવેજો કાર્યવાહી માટે લીંબડી પોલીસ સ્ટેશન મોકલવામાં આવ્યા હતા. પુત્રનું નિવેદન પુરાવામાં એકિઝબિટ ૫૦ તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું, જે તારીખ ૨૬/૧૨/૨૦૦૩ નું છે. એ.એસ.આઈ. એ પુષ્ટિ કરી હતી કે નિવેદન મુજબ, આરોપીઓ સામે કોઈ ફરિયાદ દાખલ કરવામાં આવી ન હતી.

૨૫. એ.એસ.આઈ. ને હોસ્પિટલની મુલાકાત લઈને જરૂરી કાર્યવાહી કરવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો, તેમ છતાં, તેમણે ઉલટીનું સેમ્પલ લેવાનું પણ યોગ્ય માન્યું ન હતું, કે ડૉ. લકુમ – ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૪ પાસેથી ભોગ બનનારના લેવેજના અંશો માંગ્યા ન હતા. જ્યારે ડૉ. લકુમે, તેમની જુબાનીમાં સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે ભોગ બનનારે ઝેરી પદાર્થ પીધો હતો અને તે કારણે તેઓ બેશુદ્ધ હતા. ભોગ બનનારને તેમની હોસ્પિટલમાં

વેન્ટિલેશન હેઠળ રાખવામાં આવ્યા હતા. 'PAM ઇન્જેક્શન' અને એન્ટીબાયોટિક દવાઓ આપવામાં આવી હતી. ગળામાં કાણું પાડવામાં આવ્યું હતું અને ટ્રેકિયોસ્ટોમી (શ્વાસનળીનું ઓપરેશન) કરવામાં આવ્યું હતું. તેમના મૃત્યુ સુધી તેઓ બેશુદ્ધ હાલતમાં હતા. ડૉ. લકુમે એક્ઝિઝિટ ૪૭ પર તારીખ ૨૩/૩/૨૦૦૫ નું એક પ્રમાણપત્ર રજૂ કર્યું છે. પ્રમાણપત્ર આ પ્રમાણે વંચાય છે:—

"આથી પ્રમાણિત કરવામાં આવે છે કે મેં કાળુભાઈ પંજાભાઈ રાહોડને તારીખ ૨૬/૧૨/૦૩ ના રોજ સાંજે ૭.૦૦ કલાકે દાખલ કર્યા હતા અને તારીખ ૪/૧/૦૪ ના રોજ બપોરે ૧.૩૦ કલાકે તેમનું અવસાન થયું હતું.

તેમની પ્રાથમિક સારવાર લીંબડી સરકારી હોસ્પિટલમાં કરવામાં આવી હતી અને અહીં ટ્રાન્સફર કરવામાં આવ્યા હતા. દાખલ કરતી વખતે તેઓ બેશુદ્ધ હતા. એટ્રોપીન + PAM + વેન્ટિલેટર અને લક્ષણો મુજબની (symptomatic) સારવાર આપવામાં આવી હતી.

તેમને સરકારી હોસ્પિટલ, સુરેન્દ્રનગર ખાતે પોસ્ટમોર્ટમ માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા."

૨૬. દુર્ભાગ્યે, ડૉક્ટરે સારવારના કાગળો રજૂ કર્યા નથી.

૨૭. PAM ઇન્જેક્શન, જેમાં સક્રિય ઘટક પ્રેલિડોક્સાઈમ હોય છે, તે

મુખ્યત્વે ઓર્ગેનોફોસ્ફેટ કીટનાશકો અને રસાયણો (ચેતા વાયુઓ સહિત) ને કારણે થતા ઝેરની સારવાર માટે વપરાતું એન્ટિડોટ (ઝેર વિરોધી દવા) છે. તેનો ઉપયોગ ઘણીવાર એટ્રોપીન નામની બીજી દવા સાથે સંયોજનમાં થાય છે. સર્ટિફિકેટ એક્ટિવિટી ૪૭ એવું નથી જે હોસ્પિટલમાં દાખલ થવાના સમયગાળા દરમિયાન જારી કરવામાં આવ્યું હોય, જે તેમની જુબાની મુજબ ૨૬/૧૨/૨૦૦૩ થી ૪/૧/૨૦૦૪ હતું. ઉલટતપાસમાં, ડૉક્ટરે પુષ્ટિ કરી કે સગાએ તેમને કાળુભાઈએ ઝેર પીવાનું કારણ જણાવ્યું ન હતું. મિલિગ્રામમાં PAM ઇન્જેક્શનનું વર્ણન સારવાર માટેના ઉપયોગના હેતુને સ્પષ્ટ કરશે. ચીફ મેડિકલ ઓફિસર, સુરેન્દ્રનગરને મળેલા તારીખ ૮/૬/૨૦૦૫ ના એફ.એસ.એલ. રિપોર્ટ મુજબ મૃત્યુનું કારણ દર્શાવતો પોસ્ટમોર્ટમ રિપોર્ટ, જે તારીખ ૩૧/૮/૨૦૦૫ ના રોજ લીંબડીના પોલીસ સબ-ઇન્સ્પેક્ટર દ્વારા સોંપવામાં આવ્યો હતો, તેમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે, વિસેરા પરીક્ષણ માટેની બોટલો એક્ટિવિટી નંબર ૧ અને ૨-૩૦ દ્વારા કોઈ ઝેર શોધી શકાયું નથી, ત્યારે સારવારના કાગળો ખૂબ જ સ્પષ્ટ દસ્તાવેજો બની ગયા હોત. મૃત્યુનું કારણ "O.P. પોઈઝનિંગને કારણે કાર્ડિયો રેસ્પિરેટરી ફેલ્યોર (હૃદય અને શ્વસનતંત્ર બંધ પડી જવું) છે જે F.S.L. દ્વારા શોધી શકાયું નથી." ઓર્ગેનોફોસ્ફેટ ઝેરને કારણે કાર્ડિયો રેસ્પિરેટરી ફેલ્યોર માનવામાં આવ્યું હતું. જોકે, એફ.એસ.એલ. રિપોર્ટ દ્વારા તે શોધી શકાયું ન હતું.

૨૮. FSL રિપોર્ટ આંક-૫૮ પર છે, જેમાં સાયન્ટિફિક ઓફિસર, ફોરેન્સિક સાયન્સ લેબોરેટરી, જૂનાગઢે વિશ્લેષણના નિષ્કર્ષમાં ખૂબ જ સ્પષ્ટપણે જણાવ્યું છે કે તેમને નમૂના માર્ક્સ-૧ અને ૨ માં રાસાયણિક ઝેરની હાજરી મળી નથી. મેડિકલ ઓફિસર - ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૭ - ડૉ. કાનુભાઈ કેશવ વસાણી એ વ્યક્તિ છે જેમણે ગાંધી હોસ્પિટલ, સુરેન્દ્રનગર ખાતે પોસ્ટમોર્ટમ કર્યું હતું. હોસ્પિટલને પોલીસ યાદી અને મૂળ પત્રો સાથે મૃતદેહ મળ્યો હતો, જે એકિઝબિટ ૫૩ અને ૫૪, ડેથ ફોર્મ અને ઇન્કવેસ્ટ પંચનામું આંક-૫૫ અને ૫૬ પર રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા. મૃતદેહની ઓળખ નાના ભાઈ-વાલજીભાઈ પૂંજાભાઈએ કરી હતી.

૨૯. શવપરીક્ષણ (પોસ્ટમોર્ટમ) કરતી વખતે, ડૉક્ટરને ટ્રેકિયોસ્ટોમીના કાપા સિવાય નાક કે કાનમાં કોઈ પ્રવાહીની હાજરી મળી ન હતી, ડૉક્ટરે કોઈ બાહ્ય ઈજા જોઈ ન હતી. આંતરિક તપાસમાં ડૉક્ટરને ફેફસાં મોટા થયેલા જોવા મળ્યા હતા, જ્યારે માથું, મગજ, ખોપરી, છાતી, શ્વાસનળી, હૃદયનું પેરિકાર્ડિયમ, નસો, પેટ અને અન્ત્રનળી જેવા અન્ય અંગો સામાન્ય જોવા મળ્યા હતા. બોટલ-૧ માં, (i) પેટ, અને (ii) નાના આંતરડાનો કાપેલો ટુકડો અને બોટલ-૨ માં, (i) કીડનીનો કાપેલો ટુકડો, (ii) લીવરનો કાપેલો ટુકડો, અને (iii) બરોળનો કાપેલો ટુકડો વિસેરા માટે

લેવામાં આવ્યો હતો, જેને ચીફ મેડિકલ ઓફિસર, સુરેન્દ્રનગર દ્વારા મોકલવામાં આવેલા એક્ઝિબિટ પદ પરના દસ્તાવેજ દ્વારા સમર્થન મળે છે.

૩૦. ડૉક્ટરે તેમની જુબાનીમાં અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે ઓર્ગેનિક ફોસ્ફરસ ઝેર પીવાથી ફેફસાં અને હૃદય તથા શ્વાસ લેવાનું બંધ થઈ ગયું હતું, જે ડૉક્ટરે જણાવ્યું હતું કે એફ.એસ.એલ. રિપોર્ટમાંથી તેની હાજરી મળી શકે છે. જો કે, ઉલટપાસમાં, ડૉક્ટરે જણાવ્યું હતું કે બંને બોટલો, જેમાં તેમણે માર્ક્સ-૧ અને ૨ તરીકે વિસેરા મોકલ્યા હતા તેમાં ઝેરની કોઈ હાજરી મળી ન હતી અને ફરીથી પુષ્ટિ કરી કે વિસેરાની બોટલ માર્ક્સ-૧ અને ૨ માં ઝેર મળ્યું ન હતું. પોસ્ટમોર્ટમ કરનાર ડૉક્ટરના અભિપ્રાયને એફ.એસ.એલ. રિપોર્ટ દ્વારા સમર્થન મળતું નથી. સાક્ષીએ ઓર્ગેનોફોસ્ફરસ ઝેર પીવા અંગે આવો અભિપ્રાય કેવી રીતે આપ્યો તે કેસના રેકૉર્ડ પરથી મળી શક્યું નથી. સારવાર કરનાર ડૉક્ટર - ડૉ. લકુમ - ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૪ એ સારવારના કોઈ દસ્તાવેજો રજૂ કર્યા ન હતા. ડૉ. વસાણી દ્વારા આધાર રાખવામાં આવેલ પોસ્ટમોર્ટમ રિપોર્ટમાં અત્રે ઉપર ઉલ્લેખ કરાયેલા તમામ અંગો સામાન્ય સ્થિતિમાં દર્શાવાયા છે.

૩૧. ઓર્ગેનોફોસ્ફેટ્સ એવા રસાયણો છે જે કૃષિ ઉત્પાદનો, જેમ કે નીંદણનાશકો, કીટનાશકો અને જંતુનાશકોમાં હોય છે. ઓર્ગેનોફોસ્ફરસ ઝેર

ફોસ્ફોરિક એસિડમાંથી બનાવવામાં આવે છે અને તે સંયોજનોની બે શ્રેણીઓ બનાવે છે, (A) આલ્કિલ ફોસ્ફેટ્સ, અને (B) એરિલ ફોસ્ફેટ્સ. ડૉ. કે.એસ. નારાયણ રેડ્ડી દ્વારા લિખિત "ધી એસેન્શિયલ્સ ઓફ ફોરેન્સિક મેડિસિન એન્ડ ટોક્સિકોલોજી", સોળમી આવૃત્તિ, ૧૯૯૭ કૃષિ ઝેર સાથે પ્રકરણ-૨૫ માં વ્યવહાર કરે છે, જે ઓર્ગેનોફોસ્ફરસ ઝેર વિશે વિગતો ધરાવે છે. વર્ણન પેજ-૪૨૨ પર પોસ્ટમોર્ટમ દેખાવ (લક્ષણો) સાથે નીચે મુજબ વ્યવહાર કરે છે:-

"પોસ્ટમોર્ટમ લક્ષણો:

ગૂંગળામણના ચિહ્નો જોવા મળે છે. ચહેરો રક્તસંચયિત હોય છે અને હોઠ, આંગળીઓ અને નાક પર વાદળી રંગ છવાઈ જાય છે. મોં અને નાક પર લોહીવાળા ફીણ જોવા મળે છે. પેટના પદાર્થોમાંથી કેરોસીનની ગંધ આવી શકે છે. પેટનો મ્યુકોસા પેટા-મ્યુકોસ પેટેરિયલ હેમરેજ (સૂક્ષ્મ રક્તસ્રાવ) સાથે રક્તસંચયિત હોય છે. શ્વસન માર્ગો રક્તસંચયિત હોય છે અને તેમાં ફીણવાળો રક્તસ્ત્રાવયુક્ત સ્રાવ હોય છે. ફેફસાં ભારે રક્તસંચય, અતિશય સોજો અને સબપ્લ્યુરલ પેટેરિયા દર્શાવે છે. હૃદય ક્યારેક નરમ અને ઢીલું હોય છે. આંતરિક અંગો રક્તસંચયિત હોય છે. મગજ અને મેનિંગ્સ (મગજના પડદો) રક્તસંચયિત હોય છે. પેટેરિયલ હેમરેજિસ હાજર હોય છે. એરિથ્રોસાઈટ્સ (લાલ રક્તકણો) માં અને માયોન્યુરલ જંકશન પર કોલિનેસ્ટેરેસ સામાન્ય કરતાં ઓછું હોય છે. સડી ગયેલા મૃતદેહોમાં

ઓર્ગેનોફોસ્ફરસ શોધી શકાય છે."

૩૨. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯-પંજાભાઈ દેવાભાઈ રાહોડ, મૃતકના પિતા, જ્યારે ઘરે પાછા આવ્યા ત્યારે તેમણે ઘર પાસે ઘણા લોકો ભેગા થયેલા જોયા હતા. પિતાએ જણાવ્યું કે તેમના પુત્ર-કાળુભાઈના મોંમાંથી દુર્ગંધ આવી રહી હતી. તેમના બીજા પુત્ર - પ્રવીણે સાક્ષીને જણાવ્યું કે મૃતક કાળુભાઈએ બોલવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પરંતુ બોલી શક્યા ન હતા. ત્યાં કશું થઈ શકે તેમ ન હોવાથી કાળુભાઈને છકડા રિક્ષામાં લીંબડી દવાખાને લાવવામાં આવ્યા, તેથી તેમને સુરેન્દ્રનગર ખાતે લકુમશાહ લઈ જવામાં આવ્યા. પિતાએ તેમના પુત્ર દ્વારા લખાયેલા હોવાનું જણાવતા પત્રો રજૂ કરવા પ્રયાસ કર્યો હતો, જે માર્ક-એ પર રજૂ કરાયા હતા. જો કે, તેને એકિઝબિટ (પુરાવામાં ગ્રાહ્ય) કરી શકાયા ન હતા. વિધવા-અમરબેનની ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૮ તરીકે તપાસ કરવામાં આવી હતી. તેણીએ જણાવ્યું કે તે તેના પતિ અને બાળકો સાથે શિયાણી ખાતે રહેતી હતી અને હાથ વણાટનું કામ કરતી હતી. તેના પતિ જય ગિરનારી કોઓપરેટિવ સોસાયટીમાં મંત્રી હતા. તેમને બે પુત્રો અને બે પુત્રીઓ છે. તેમને બે નાના દિયર પણ છે જેઓ અલગ રહેતા હતા.

૩૩. તેણીએ જણાવ્યું કે તેના સાસુ-સસરા પણ અગાઉ અલગ રહેતા હતા.

સોસાયટીના પ્રમુખ છગનભાઈ લાલજીભાઈ ચાદવ હતા. ઝેર ગટગટાવ્યા બાદ પતિની શારીરિક સ્થિતિ અંગે પત્ની કશું જણાવી શકી ન હતી. પોતાની મુખ્ય તપાસમાં, તેણીએ આરોપી નંબર ૨ – ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈ સોલંકીના સોગંદનામાની ફોટોકોપી પર આધાર રાખ્યો હતો, જે માર્ક-સી પર રજૂ કરવામાં આવી હતી.

૩૪. વિધવાએ, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૮ તરીકે, આત્મહત્યાનું કારણ રૂ. ૮,૦૦,૦૦૦/- નો કૌભાંડ ગણાવ્યું છે. સાક્ષીએ જણાવ્યું કે આરોપી નં. ૨ દલાલ તરીકે સોસાયટી માટે ચાર્જ (સૂતર) ની ખરીદી કરતો હતો અને તેના જણાવ્યા મુજબ, તેમાં નાણાંનું કૌભાંડ થયું હતું. તેના પતિએ તેને જાણ કરી હતી કે રૂ. ૮,૦૦,૦૦૦/- નું દેવું તેમના શિરે આવી ગયું હતું. વિધવાએ જણાવ્યું કે સોસાયટી ચાર્જ અને વણાટકામનો વેપાર કરતી હતી. સોસાયટી આરોપી નંબર ૨ – ડાહ્યાભાઈને ચેકો આપતી હતી અને આરોપી નં. ૨ તે ચેકો આરોપી નંબર ૧-ભરતભાઈને આપતો હતો. સાક્ષીએ જણાવ્યું કે તે બંનેએ સોસાયટીને ચાર્જ પહોંચાડ્યું ન હતું અને નાણાં પચાવી પાડ્યા હતા. મુંબઈ કોર્ટમાંથી નોટિસ આવી હતી, તેના પતિ રૂ. ૮,૦૦,૦૦૦/- ચૂકવવાની સ્થિતિમાં ન હતા. પ્રમુખે માહિતી આપી હતી કે ડાહ્યાભાઈ અને ભરતભાઈએ છેતરપિંડી કરી છે, તેથી તેના પતિને મન પર લાગી આવતાં તેમણે ઝેરી દવા પી લીધી હતી.

૩૫. સાક્ષીએ જણાવ્યું કે તે અશિક્ષિત હતી અને વાંચી શકતી ન હતી. તે સોસાયટીની સભાસદ હતી. તેણીએ પુષ્ટિ કરી કે તેના પતિના મૃત્યુના એક વર્ષ પહેલાં મુંબઈથી નોટિસ આવી હતી અને એ પણ પુષ્ટિ કરી કે તેના પતિ તેમજ છગનભાઈ કોર્ટમાં હાજરી આપવા જતા હતા.

૩૬. પિતા-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ ના જણાવ્યા મુજબ, તેમના પુત્રએ મંડળીના કારણે આ પગલું ભર્યું હતું. પિતાએ આરોપીઓ દ્વારા કોઈ છેતરપિંડી કે કોર્ટ કેસો અંગે કંઈ જણાવ્યું નથી. પુત્ર - ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૬ સોસાયટીનો સભાસદ નથી. પુત્રના જણાવ્યા મુજબ, તેના પિતાએ ચાર્નની ખરીદી માટે ભરત પરસોત્તમ (આરોપી નંબર ૧) ને કોરા ચેકો આપ્યા હતા. પુત્રએ જણાવ્યું કે આરોપી નંબર ૧ એ સીધું ચાર્ન વેચી દીધું અને વાંક તેના પિતા પર આવ્યો, અને પિતા તણાવ અનુભવતા હોવાથી તેમણે ઝેરી દવા પી લીધી. ઉપર ઉલ્લેખિત તમામ પરિવારજનો માટે આત્મહત્યાના કારણો જુદા જુદા છે, જો કે, તે બધાએ ચેક આપવાની બાબતને આરોપીઓ દ્વારા કરાયેલી છેતરપિંડી સાથે સાંકળી હતી.

૩૭. ટ્રાયલ દરમિયાન પ્રાસિક્કયુશને એન.જે. રાણાના આઈશરના ડ્રાઈવર ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૩- ધર્મેન્દ્ર જાડેજાની તપાસ કરી હતી, જેમણે

જણાવ્યું હતું કે તેઓએ તેમના માલિક દ્વારા આપવામાં આવેલા વર્ધી મુજબ પરિવહન કરવાનું હતું. તેઓ આ પ્રકારના ઓર્ડરનો કોઈ રેકૉર્ડ રાખતા ન હતા, જ્યારે આવો રેકૉર્ડ તેમના માલિક પાસે હોય. તેમણે જણાવ્યું કે ઘણી વખત, તેમણે 'બિલ્ટી' મુજબ અરુણોદય મિલ્સમાંથી માલ મેળવનાર વ્યક્તિને પહોંચાડ્યો હતો. શિયાણી ગામે જવાનો કોઈ પ્રસંગ આવ્યો ન હતો. ઉલટતપાસમાં, તેમણે જણાવ્યું કે દેવકીના લોકો વાહનમાં માલ ભરી આપતા હતા.

૩૮. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯-મહેન્દ્રકુમાર ભીમજીભાઈ જોશી મોરબી અરુણોદય મિલ્સમાં એક્સાઈઝ અને ડિસ્પેચનું કામકાજ સંભાળતા હતા. તેમણે ૩/૪/૧૯૯૫ થી ૩૧/૧૦/૨૦૦૬ સુધી કામ કર્યું હતું. તેમના જણાવ્યા મુજબ, તેમની ફેક્ટરીમાંથી, હોઝિયરી ચાર્ન ત્રણ અલગ-અલગ ઇનવોઈસ (બીલ) દ્વારા જય ગિરનારી કોઓપરેટિવ સોસાયટી, શિયાણીને રવાના કરવામાં આવ્યું હતું. તેમણે જણાવ્યું કે ઇનવોઈસમાં જે ટ્રકમાં માલ મોકલવામાં આવ્યો હતો તેની વિગતો જાહેર થશે. તેમણે જણાવ્યું કે અરુણોદય મિલ ૧૭/૧૦/૨૦૦૬ ના રોજ સીલ કરવામાં આવી હતી અને કંપની સીક યુનિટ (બીમાર એકમ) જાહેર થઈ હોવાથી રેકૉર્ડ્સ આઈડીબીઆઈ (IDBI) બેંક પાસે હતા. તેમણે મેનેજિંગ ડિરેક્ટર - કે.કે. શેઠનો તારીખ ૧૪/૧૧/૨૦૦૬ નો પત્ર એક્ઝિબિટ ૬૨ રજૂ કર્યો હતો.

સાક્ષીએ મંડળીના મિલના સંબંધમાં માર્ક-બી હેઠળ સંયુક્ત રીતે ત્રણ ચેકો અને બેંકના દસ્તાવેજો તથા બે પત્રો અને ત્રણ ઇનવોઇસ રજૂ કર્યા હતા અને તે સેકન્ડરી એવિડન્સ (ગૌણ પુરાવો) હોવાથી તેને એક્ઝિબિટ કરી શકાય ન હતા. સાક્ષીએ જણાવ્યું કે તેમની મિલના એજન્ટ દેવિકા હોઝિયરી હતા અને માલ તેમના મારફતે એ સ્થળોએ જતો હતો, જ્યાં બીલ નિર્દેશિત થતા હતા.

૩૯. આ સાક્ષી-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯ ની જુબાની સુસંગત બને છે કારણ કે તે એવું નથી કહેતી કે આરોપીઓ દ્વારા માલના ઓર્ડર આપવામાં આવ્યા ન હતા. ત્રણ ચેકો અને બેંક દસ્તાવેજોની નકલો તેમજ મંડળીનો પત્રવ્યવહાર અને ત્રણ ઇનવોઇસ માર્ક-બી પર મૂકવામાં આવ્યા હતા. મંડળી - જય ગિરનારી હાથશાળ વણકર કોઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, શિયાણીનો પત્રવ્યવહાર, જોકે એક્ઝિબિટ કરી શકાયો ન હતો, તેમ છતાં તેમાં વ્યક્તિગત ચેકની રકમ સાથે દેના બેંક, મસ્કતી માર્કેટ શાખાના બિલો તેમજ ચેકોનો ઉલ્લેખ છે. તારીખ ૨૬/૧૨/૨૦૦૩ ના બિલો મુજબ, રૂ. ૪,૦૮,૧૫૨.૪૦ ની રકમનો ચેક નંબર ૨૯૪૩૦૬, રૂ. ૧,૨૭,૫૪૮.૦૦ ની રકમનો ચેક નંબર ૨૯૪૩૦૮, રૂ. ૨,૦૪,૦૭૭.૨૦ ની રકમનો ચેક નંબર ૨૯૪૩૧૧ આપામાં આવ્યા હતા, જેની નકલ અરુણોદય મિલ્સ લિમિટેડના ત્રણ ઇનવોઇસ સાથે માર્ક-બી પર રજૂ કરવામાં આવી હતી, જે

તારીખ ૯.૮.૨૦૦૨, ૧૨.૮.૨૦૦૨ અને ૨૯.૮.૨૦૦૨ ના રોજની હતી. સાક્ષી - ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯ ના જણાવ્યા મુજબ, તેમના મુખ્ય એજન્ટ દેવિકા હોઝિયરી હતા.

૪૦. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૧-તેજસભાઈ વિરેન્દ્રભાઈ શાહે જણાવ્યું કે તેઓ એશ્રમ રોડ, અમદાવાદ ખાતે દેવિકા હોઝિયરીઝ અને તેજસ હોઝિયરીઝના નામે પોતાનો ધંધો ચલાવતા હતા. તેમની જુબાની મુજબ, આરોપી- ભરતભાઈ નિયમિતપણે કોટન ચાર્ન ખરીદતા હતા અને તેઓ અરુણોદય મિલ, મોરબીના એજન્ટ છે. ચેક સાથે "ખ" ફોર્મમાં ઓર્ડર આપતાં જ તેઓ મિલને ઓર્ડર મોકલી આપતા અને મિલ ભરતભાઈ (આરોપી નંબર ૧) દ્વારા આપવામાં આવેલા સરનામે માલ રવાના કરતી હતી. સાક્ષીના જણાવ્યા મુજબ, ચાર વર્ષ પહેલાં આ વ્યવહાર થયો હતો. જુબાનીમાં નોંધવામાં આવ્યું છે કે આરોપી - ભરતભાઈનું ગોડાઉન નરોડા ભારતખંડ મિલના કમ્પાઉન્ડમાં હતું, જ્યાં તેઓ માલ રવાના કરતા હતા અને માલ "ખ" ફોર્મમાં દર્શાવેલ વ્યક્તિને જતો હતો. સાક્ષીના જણાવ્યા મુજબ, આરોપી-ભરતભાઈ શ્રમયોગી સહકારી મંડળી, જય ગિરનારી સહકારી મંડળી, શિયાણી, પૂનમ ટેક્સટાઈલ્સ, અમદાવાદ માટે માલ ખરીદતા હતા. ઉલટતપાસમાં, એવું નોંધવામાં આવ્યું છે કે સંબંધિત સોસાયટીમાંથી વ્યક્તિ માલની ડિલિવરી માટે આવતી હતી. સાક્ષીએ મિલ

દ્વારા અધિકૃત દર મુજબ માલ વેચવાનો હોય છે અને માલ મિલ દ્વારા સીધો જ ડિસ્પેચ કરવામાં આવતો હતો. આ સાક્ષીની જુબાની એવું દર્શાવતી નથી કે ઓર્ડર મુજબ કોઈ માલ મોકલવામાં આવ્યો ન હતો, જુબાની જણાવે છે કે તેઓ અરુણોદય મિલના એજન્ટ છે. માલના પુરવઠા અને ઇનવોઈસ તેમજ સંપૂર્ણ વિગતો સાથેના ચેક અંગેના જરૂરી દસ્તાવેજો માર્ક-બી પર સંયુક્ત રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યા હતા.

૪૧. નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ હેઠળનો કેસ શ્રોફ પેઢી દ્વારા મૃતક, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ તેમજ આરોપી નંબર ૧-ભરતભાઈ પરસોત્તમભાઈ ચિમનાની સામે દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે સીક યુનિટ જાહેર કરાયેલ અરુણોદય મિલ દ્વારા નોંધાવવામાં આવેલા ફોજદારી કેસ અંગે કંઈપણ રેકૉર્ડ પર આવતું નથી.

૪૨. જય ગિરનારી હાથશાળ વણકર કોઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, શિયાણીના પ્રમુખ છગનભાઈ લાલજીભાઈ ચાદવની ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ તરીકે તપાસ કરવામાં આવી હતી. તેઓ પણ એવા વ્યક્તિ છે જેમના વિરુદ્ધ ફોજદારી કેસ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. તેઓ પ્રમુખ હોવાથી અને મૃતક મંત્રી હોવાથી બંનેએ સંયુક્ત રીતે ચાર્જની ખરીદી માટે સહી કરેલા ચેકો આપ્યા હતા. તેમની જુબાની પોતે સૂચવે છે કે સોસાયટીનો તમામ વહીવટ

તેમની અને મૃતકની સહી હેઠળ હતો. તેમના જણાવ્યા મુજબ, જ્યારે મૃતકે ઝેર ગટગટાવ્યું ત્યારે તેઓ પાળિયાદ ગામે હતા. તેમણે જણાવ્યું કે તેમની સોસાયટીનું ચાર્જ આરોપી નંબર ૧ – ભરતભાઈ પરસોત્તમ દ્વારા ઉપાડી લેવામાં આવ્યું હતું. મુંબઈ પોલીસ મિલના સંબંધમાં સમન્સ લઈને આવી હતી જ્યાંથી ચાર્જ લેવામાં આવ્યું હતું. પ્રમુખના જણાવ્યા મુજબ, આવા સંતાપ/કાપમાં આવીને મૃતકે ઝેર ગટગટાવ્યું હતું. તેમણે કોર્ટમાં આરોપી નંબર ૧ ને ઓળખી બતાવ્યો હતો. તેમની જુબાનીમાં આપેલા પુરાવા મુજબ, સોસાયટીનું બેંક ખાતું અમદાવાદ ખાતે હતું. ચાર્જની ખરીદી માટે આરોપી નંબર ૨ – ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈને કોરા ચેકો આપવામાં આવ્યા હતા. તે ચેકો પાછા ફર્યા અને ચાર્જ વેચી દેવામાં આવ્યું. ત્યારબાદ, મિલવાળા માણસે તેમની સામે કેસ કર્યો હતો અને પોલીસ આવી હોવાથી તે આઘાતમાં સાક્ષીએ જણાવ્યું કે કાળુભાઈએ ઝેર ગટગટાવ્યું હતું. કોરા ચેકો દેના બેંક, અમદાવાદના હતા. મુખ્ય તપાસમાં, સાક્ષીએ કોઈપણ આરોપી દ્વારા નાણાંની ઉચાપત કરવાનો કોઈ આક્ષેપ કર્યો નથી. સાક્ષીએ, ઉલટતપાસમાં, ચાર્જની ખરીદી માટે સોસાયટી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા ઠરાવ વિશે જણાવ્યું છે અને આરોપી નંબર ૨ – ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈને સોસાયટી માટે તે ખરીદી કરવા માટે નિમવામાં આવ્યા હતા. તેમણે પુષ્ટિ કરી કે સોસાયટી માટે ચાર્જ ખરીદવા માટે આરોપી નંબર ૧ – ભરતભાઈ માટે કોઈ ઠરાવ ન હતો અને ચેકો આરોપી નંબર ૨ – ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈને

આપવાના હતા.

૪૩. પ્રમુખના પુરાવાનું પૃથ્થકરણ સૂચવે છે કે આરોપી નંબર ૨ ને ચાર્જ ખરીદવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી અને ચેકો પણ આરોપી નંબર ૨ ને સોંપવામાં આવ્યા હતા.

૪૪. દિલીપભાઈ કાંતિલાલ ભંડારી-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ એ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ કોર્ટ, અમદાવાદમાં વર્તમાન કેસના આરોપી નંબર ૧-ભરતભાઈ પરસોત્તમભાઈ ચિમનાની સામે ફોજદારી કેસ નંબર ૧૭૧૯/૨૦૦૩ દાખલ કર્યો હતો, જેમાં સોસાયટીના પ્રમુખ - ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ - સી.એલ. યાદવ અને મૃતક- કે.પી. રાઠોડને અનુક્રમે આરોપી નંબર ૧, ૨ અને ૩ તરીકે જોડવામાં આવ્યા હતા.

૪૫. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦-દિલીપભાઈ કાંતિલાલ ભંડારીએ જણાવ્યું હતું કે તેઓ શુકન કોર્પોરેશન, અમદાવાદના નામે શ્રોફ અને કમિશન એજન્ટ તરીકેનો ધંધો ધરાવે છે. તેમના પુરાવા મુજબ, તેઓ આરોપી નંબર ૧-ભરતભાઈ પરસોત્તમ ચિમનાનીને ઓળખે છે, પરંતુ જણાવ્યું હતું કે તેમની સાથે કોઈ વ્યવહાર થયો ન હતો. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ ના જણાવ્યા મુજબ, મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯, એટલે કે મંડળીના મંત્રી અને

પ્રમુખ, ચેક વટાવવા (ડિસ્કાઉન્ટ કરવા) માટે તેમની પાસે આવ્યા હતા. તેમણે ભરતભાઈ ચિમનાની (આરોપી નંબર ૧) નો સંદર્ભ આપ્યો હતો. ચેક રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- નો હતો. સાક્ષીને ચેક નંબર, બેંકનું નામ કે તારીખ યાદ નથી. તેમણે જણાવ્યું કે વટાવની રકમ બાદ કરીને તેમણે ચેકની રકમ આપી હતી, અને તારીખ મુજબ ચેક બેંકમાં જમા કરાવવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તે પાછો ફર્યો હતો. સાક્ષીએ વધુમાં જણાવ્યું છે કે તેમના વ્યવસાયિક વ્યવહાર માટે, તેઓ વાઉચરો નિભાવતા હોય છે અને વ્યવહાર અંગે વાઉચર પર નોંધ હોઈ શકે છે. ચેક બાઉન્સ થવાને કારણે તેમણે ફરિયાદ દાખલ કરી હતી, અને કાળુભાઈના અવસાન પછી તેમણે કેસ પાછો ખેંચી લીધો હતો. તેમણે કોર્ટમાં આરોપી નંબર ૧ – ભરતભાઈને ઓળખી બતાવ્યા હતા. તેમણે રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની ચેકની રકમ અંગે આરોપી નંબર ૧ સાથે કોઈ વ્યવહાર થયો હોવાનો ઈનકાર કર્યો હતો. સાક્ષી સમક્ષ તેમનું પોલીસ નિવેદન મૂકવામાં આવતાં, તેમણે પોલીસ સમક્ષ એવું નિવેદન આપ્યાનો ઈનકાર કર્યો હતો કે આરોપી નંબર ૧ તેમની જરૂરિયાત મુજબ કમિશન આપ્યા પછી એડવાન્સ ચેક આપતો હતો અને નાણાં લઈ જતો હતો અને આ બાબતમાં પણ, તેમણે રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ના નાણાં માટે એડવાન્સ ચેક લીધો હતો જેના માટે કમિશન લીધું હતું. સાક્ષીએ જય ગિરનારી હાથશાળ વણકર કોઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, શિયાણીના સી.એલ. યાદવ (પ્રમુખ) અને કે.પી. રાહોડ (મંત્રી) ની સહીવાળો દેના બેંક, મસ્કટી

માર્કેટનો તારીખ ૧/૧૦/૨૦૦૨ નો ચેક નંબર ૨૯૪૩૧૨ કોસ-બેઅરર ચેક હોવાનો પણ ઈનકાર કર્યો હતો. સાક્ષીએ જણાવ્યું કે પ્રમુખ અને મંત્રીએ ૦૯/૨૦૦૨ ના સમયગાળામાં રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની રકમ લીધી હતી અને પાકતી તારીખે નાણાં ચૂકવવાની ખાતરી આપી હતી, પરંતુ ૨૮.૨.૨૦૦૩ ના રોજ બેંકમાં ચેક જમા કરાવતી વખતે, તે "ઓપનિંગ બેલેન્સ અપૂરતું" ના શેરા સાથે પાછો ફર્યો હતો. સાક્ષીએ ઈનકાર કર્યો હતો કે તેમના વકીલ દિલીપભાઈ સોંગાણી મારફતે, તેમણે ભરતભાઈ પરસોત્તમભાઈ ચિમનાની સામે મુખ્ય આરોપી તરીકે અથવા દુષ્પ્રેરક તરીકે - કે.કે. રાઠોડ અને સી.એલ. યાદવ સામે આઈ.પી.સી. ની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ હેઠળ કેસ દાખલ કર્યો હતો. તેમણે એવા સૂચનનો ઈનકાર કર્યો હતો કે આરોપી નંબર ૧ - ભરતભાઈ પરસોત્તમભાઈ ચિમનાનીએ રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની રકમ લીધી હતી અને તેમને ચેક આપ્યો હતો. તેમના જણાવ્યા મુજબ, તેમણે ચેકની રકમ મૂતક કાળુભાઈને આપી હતી અને મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ કોર્ટ, અમદાવાદમાં ફોજદારી કેસ નંબર ૧૭/૨૦૦૩ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો અને કાળુભાઈના અવસાન પછી, તેમણે ૨૨/૮/૨૦૦૬ ના રોજ કેસ પાછો ખેંચી લીધો હતો.

૪૬. કેસ પાછો ખેંચવાની પુરસીસ માર્ક-સી પર રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવી હતી. પ્રમુખ - છગનભાઈ લાલજીભાઈ યાદવે એવા સૂચનનો ઈનકાર કર્યો

છે કે મૃતક કાળુભાઈએ અમદાવાદ ખાતે શ્રોફ પાસેથી નાણાં લીધા હતા અને પુષ્ટિ કરી હતી કે કાળુભાઈના અવસાન પર શ્રોફે કેસ પાછો ખેંચી લીધો હતો. પ્રમુખે જણાવ્યું છે કે તેમણે પોલીસ સમક્ષ આપેલા નિવેદનમાં એવું નોંધાવ્યું નથી કે ભરતભાઈ પરસોત્તમભાઈ (આરોપી નંબર ૧) મિલમાંથી ચાર્જ લઈ ગયા હતા અને તેથી મુંબઈની વ્યક્તિએ કેસ કર્યો હતો અને તેના કારણે કાળુભાઈએ ઝેર ગટગટાવ્યું હતું. તેમણે પોતાના નિવેદનમાં ડાહ્યાભાઈ (આરોપી નંબર ૨) મારફતે ચેકો આપવાનું જણાવ્યાનો પણ ઈનકાર કર્યો છે. તેમણે એવા સૂચનનો ઈનકાર કર્યો હતો કે આરોપી નંબર ૨ મુંબઈ ખાતેના કેસમાં તેમનો બચાવ કરવામાં તેમની સાથે ઊભો રહ્યો હતો. આરોપી નંબર ૨ ના વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી ઉલટતપાસમાં, પ્રમુખે પુષ્ટિ કરી હતી કે તેઓ પોતે અમદાવાદ શરાફી પેઢીમાં ગયા હતા અને નાણાં લાવ્યા હતા, જ્યારે એવા સૂચનનો ઈનકાર કર્યો હતો કે તેમણે પોતે ખરીદી કરી હતી, પરંતુ તેમની સામે કોઈ કેસ દાખલ ન થઈ શકે તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે ખોટી ફરિયાદ નોંધાવવામાં આવી છે અને એવા સૂચનનો ઈનકાર કર્યો હતો કે મૃતકનું મૃત્યુ તેમની પોતાની માનસિક બીમારીના કારણે થયું હતું.

૪૭. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૨ – પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર જીવાભાઈ ખીમાભાઈ ભગોરાને ૮/૧/૨૦૦૪ ના રોજ ડી.એસ.પી. તરફથી તપાસનો ઓર્ડર મળ્યો હતો. તપાસ પી.એસ.આઈ. એસ.એમ. વરોતરીયા પાસેથી

સંભાળવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, તેમણે ગિરનારી સહકારી મંડળીના પ્રમુખ - છગનભાઈ લાલજીભાઈ અને અમરબેન, રતિલાલ, મંજીભાઈ, કાનુબેન મંજીભાઈ, વાલજીભાઈ પંજાભાઈ, બાબુભાઈ પંજાભાઈના નિવેદનો નોંધ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી રર ના જણાવ્યા મુજબ, સાક્ષીઓ ફરિયાદને સમર્થન આપી રહ્યા હતા. તેમણે ટ્રેનિંગમાં જવાનું હોવાથી તપાસ પી.એસ.આઈ. બી.એમ. ટાંક-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી રજ ને સોંપવામાં આવી હતી. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી રર ની ઉલટતપાસમાં, તેમણે પુષ્ટિ કરી કે તેમણે સોસાયટીમાંથી આરોપી નંબર ૧ ભરતભાઈ વિરુદ્ધ કોઈ દસ્તાવેજો જમ કર્યા ન હતા. તેમણે જય ગિરનારી કોઓપરેટિવ સોસાયટીની મુલાકાત લીધી હતી. તેમના જણાવ્યા મુજબ, તેમની તપાસ દરમિયાન એવું જણાયું હતું કે આરોપી નંબર ૨ એ ચેકનો દુરુપયોગ કર્યો હતો. તેમની તપાસની મર્યાદા દર્શાવવામાં આવી છે. જો કે, પોલીસ સાક્ષી સ્પષ્ટ કરી શક્યા ન હતા કે આરોપી નંબર ૨ એ ચેકનો દુરુપયોગ કેવી રીતે કર્યો હતો.

૪૮. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી રજ - પોલીસ ઈન્સ્પેક્ટર - ભરતસિંહ માધવસિંહ ટાંકે ૨૭/૦૧/૨૦૦૫ ના રોજ એસ.પી. ના ઓર્ડરથી ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી રર પાસેથી તપાસ સંભાળી હતી. તેમણે ચાર્જ લીધા પછી, આરોપીની અટકાયત કરી હતી અને રકમ જમ કરવા આરોપીના રિમાન્ડ માટે પ્રાર્થના કરી હતી, જોકે, અરજી ફગાવી દેવામાં આવી હતી.

ત્યારબાદ, તેમણે આરોપીના પિતા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા દસ્તાવેજો પર મોરબી અરુણોદય મિલની મુલાકાત લીધી હતી. ત્યાં મિલમાં તેમણે મહેન્દ્ર જોશીનું નિવેદન નોંધ્યું હતું. અરુણોદય મિલ દ્વારા દેવકી હોઝિયરીઝ, અમદાવાદ મારફતે થયેલો પત્રવ્યવહાર અને માલ મોકલવા અંગેના દસ્તાવેજની ફોટોકોપી તપાસમાં રાખવામાં આવી હતી. જય ગિરનારી કોઓપરેટિવ સોસાયટીના સાક્ષી છગનભાઈ લાલજીભાઈ પાસેથી તપાસ અમલદારે સોસાયટીના સ્ટોક સ્ટેટમેન્ટની નકલ લીધી હતી. ત્યારબાદ, તેમણે તેમનું નિવેદન નોંધવા માટે દેવકી હોઝિયરીઝના માલિક – તેજસભાઈ શાહની મુલાકાત લીધી હતી અને ભંવરલાલનું નિવેદન પણ નોંધ્યું હતું, જેઓ તપાસ અમલદારના જણાવ્યા મુજબ ગોડાઉન પર માલ ઉતારનાર વ્યક્તિ હતા, જે માલ આરોપી નંબર ૧- ભરતભાઈ પરસોત્તમભાઈ ચિમનાની દ્વારા અરુણોદય મિલ્સમાંથી ખરીદવામાં આવ્યો હતો. તપાસ અમલદારે માલ લઈ જનાર ડ્રાઈવરનું નિવેદન પણ નોંધ્યું હતું. જય ગિરનારી કોઓપરેટિવ સોસાયટી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ ચાર્જની ખરીદી માટેનો ઠરાવ નંબર ૫ પુરાવામાં એક્ઝિબિટ ૬૮ પર રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જે તપાસ અમલદારે મેળવ્યો હતો. એફ.એસ.એલ. રિપોર્ટ એક્ઝિબિટ ૫૮ પર છે. મૃતકના પંચનામા/પોસ્ટમોર્ટમ દરમિયાન લેવામાં આવેલા વિસેરા (આંતરડાના નમૂના) અંગેના પુરાવા પણ નોંધવામાં આવ્યા હતા.

૪૯. તપાસ અમલદારે અરુણોદય મિલમાંથી મોકલવામાં આવેલા માલનું બિલ માર્ક-બી અને સોસાયટીના લેટર પેડ પરના ઇનવોઇસ, ચેક અંગેના દસ્તાવેજોની ફોટોકોપી પણ રજૂ કરી હતી, જે તપાસ દરમિયાન જપ્ત કરવામાં આવ્યા હતા.

૫૦. ઉલટતપાસમાં, સરકારી વકીલે (પબ્લિક પ્રોસિક્યુટર) માર્ક-બી ના દસ્તાવેજોની ફોટોકોપીને એક્ટિવિટ કરવાની માંગણી કરી હતી, જેમાં ૧૦ પાનાનો સમાવેશ થતો હતો, જે બેંકરપ્સી (નાદાર) માં ગયેલી મિલના મૂળ રેકૉર્ડમાંથી લેવામાં આવ્યા હોવાનું જણાવાયું હતું, આ ગ્રાઉન્ડ (આધાર) પર કે મૂળ દસ્તાવેજો બેંકના કબજામાં હતા. વિશ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટ જજ દ્વારા ઉક્ત વિનંતીને ફગાવી દેવામાં આવી હતી, તેમજ માર્ક-બી પર રજૂ કરાયેલ આવક-ખર્ચ સ્ટોક રજિસ્ટરની ફોટોકોપીને પણ એક્ટિવિટ કરવામાં આવી ન હતી. અરુણોદય મિલ, તેજસ હોઝિયરી, દેવિકા હોઝિયરી વચ્ચેનો પત્રવ્યવહાર માર્ક-ઈ અને એફ પર રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો.

૫૧. ઉલટતપાસમાં, તપાસ અમલદારે સ્વીકાર્યું હતું કે તેમણે આરોપી નંબર ૧-ભરતભાઈ સામે મંડળીમાંથી કોઈ દસ્તાવેજ જપ્ત કર્યો ન હતો અને તારીખ ૭મી એપ્રિલે કે ફરીયાદની તારીખ પહેલાં, આ ગુના સંબંધમાં કોઈ ફરીયાદ નોંધાઈ ન હતી. સાક્ષીએ જણાવ્યું હતું કે એ.ડી. ફરીયાદ નોંધવામાં

આવી હતી. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું હતું કે તેમણે કંપનીનું પ્રોસિડિંગ્સ રજિસ્ટર (ઠરાવ બુક) જોયું ન હતું અને એ પણ જણાવ્યું હતું કે આરોપી નંબર ૨ નો કોઈ ખરાબ ઈરાદો હોય તેવો કોઈ પુરાવો મળ્યો ન હતો અને તપાસ દરમિયાન આરોપી નંબર ૨ ને કોઈ લાભ મળ્યો હોવાનું પણ રેકર્ડ પર આવ્યું નથી, પરંતુ આરોપી નંબર ૧ સામે કોઈ પુરાવો ન હોવાના સૂચનનો ઈનકાર કર્યો હતો અને પ્રમુખ તથા મંત્રી બંને વ્યક્તિગત રીતે ખરીદી માટે ગયા હોવાના સૂચનનો પણ ઈનકાર કર્યો હતો.

પર. તપાસ અમલદારના પુરાવા દર્શાવે છે કે, જે દસ્તાવેજો મેળવવામાં આવ્યા હતા અને જે નિવેદનો નોંધવામાં આવ્યા હતા, તે દેવકી હોઝિયરી અને અરૂણોદય મિલ સાથેના મંડળીના વહિવટ સંબંધિત હતા. સૂતરની ખરીદી માટે મંડળીની અગાઉની પદ્ધતિ ચકાસવા માટે તપાસ અમલદારે મંડળીના અન્ય ઠરાવો મેળવ્યા ન હતા. સૂતર ખરીદવા માટે આરોપી નંબર ૨ ને અવારનવાર કોરા ચેક આપવામાં આવતા હતા કે કેમ તે આવા દસ્તાવેજો પરથી ફલિત થઈ શક્યું હોત. તપાસ અમલદારે માત્ર ઠરાવ નંબર ૫ અને જે વહિવટનો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે તેના પર જ ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું હોય તેમ જણાય છે. આરોપી નંબર ૨ નો આરોપી નંબર ૧ સાથેનો સંબંધ અને બંને મંડળી સાથે ઠગાઈ કરવાના કાવતરામાં સામેલ હોવાનું સાબિત થયું નથી. મંડળીની નાણાકીય સ્થિતિ નબળી હોય તેમ જણાય છે,

કારણ કે શરાફ - ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ ના પુરાવા દર્શાવે છે કે મૃતક ચેકની આપ-લે કરવા આવ્યા હતા અને પ્રમુખ - ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ ના પુરાવા વધુ સ્પષ્ટ કરે છે કે તેઓ પોતે પ્રમુખ હતા જે વ્યક્તિગત રીતે શરાફી પેઢીમાંથી નાણાં લેવા ગયા હતા. ચેકની સંકળાયેલી રકમ રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- છે જે માટે નેગોશિયેબલ ઈન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ દ્વારા કેસ નોંધવામાં આવ્યો હતો અને કાળુભાઈના મૃત્યુ પછી, મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ, અમદાવાદની કોર્ટમાંથી ક્રિમીનલ કેસ નંબર ૧૭૧૯/૨૦૦૩ પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યો હતો. વિદ્વત્ એડવોકેટ સુશ્રી પૂનમ મહેતા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ હૃદય રંજન પ્રસાદ વર્મા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નિર્ધારિત કર્યા મુજબ, ઠગાઈ માટે શરૂઆતથી જ દાનત ખોટી (ઈમાનદારી વગરનો ઇરાદો) હોવી જરૂરી છે. પેરાગ્રાફ ૧૪ અને ૧૫ માં નીચે મુજબ નોંધવામાં આવ્યું છે:-

"૧૪. કલમ વાંચતા એ સ્પષ્ટ થાય છે કે વ્યાખ્યામાં કૃત્યોના બે અલગ અલગ વર્ગો દર્શાવવામાં આવ્યા છે જે કરવા માટે છેતરવામાં આવેલી વ્યક્તિને પ્રેરિત કરવામાં આવી શકે છે. પ્રથમ સ્થાન પર તેને કપટપૂર્વક અથવા અપ્રમાણિકપણે કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ મિલકત સોંપવા માટે પ્રેરિત કરવામાં આવી શકે છે. કલમમાં દર્શાવેલ કૃત્યોનો બીજો વર્ગ એવું કંઈપણ કરવું કે કરવાનું બાકી રાખવું છે જે છેતરવામાં આવેલ વ્યક્તિ જો તેને તે રીતે છેતરવામાં ન આવી હોત તો તે ન કરત અથવા કરવાનું બાકી ન

રાખત. કેસના પ્રથમ વર્ગમાં, પ્રેરણા કપટપૂર્ણ અથવા અપ્રમાણિક હોવી જોઈએ. કૃત્યોના બીજા વર્ગમાં, પ્રેરણા ઈરાદાપૂર્વકની હોવી જોઈએ પરંતુ કપટપૂર્ણ અથવા અપ્રમાણિક નહીં.

૧૫. આ પ્રશ્નનો નિર્ણય કરતી વખતે એ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે માત્ર કરારભંગ અને ઠગાઈના ગુના વચ્ચેનો તફાવત ખૂબ જ સૂક્ષ્મ છે. તે પ્રેરણા આપતી વખતના આરોપીના ઈરાદા પર આધાર રાખે છે જેનું મૂલ્યાંકન તેના પછીના વર્તન પરથી કરી શકાય છે પરંતુ આ પછીનું વર્તન જ એકમાત્ર કસોટી નથી. માત્ર કરારભંગ એ ઠગાઈ માટેની ફોજદારી કાર્યવાહીને જન્મ આપી શકતો નથી જો વહિવટની સાવ શરૂઆતમાં, એટલે કે જ્યારે ગુનો આચરવામાં આવ્યો હોવાનું કહેવાય છે તે સમયે કપટપૂર્ણ અથવા અપ્રમાણિક ઈરાદો દર્શાવવામાં ન આવે. તેથી ઈરાદો એ ગુનાનો મુખ્ય સાર છે. વ્યક્તિને ઠગાઈ માટે દોષિત ઠેરવવા માટે એ દર્શાવવું જરૂરી છે કે વચન આપતી વખતે તેનો ઈરાદો કપટપૂર્ણ અથવા અપ્રમાણિક હતો. ત્યારબાદ વચન પાળવામાં તેની માત્ર નિષ્ફળતા પરથી સાવ શરૂઆતમાં, એટલે કે જ્યારે તેણે વચન આપ્યું હતું ત્યારે આવો દોષિત ઈરાદો હતો તેવું અનુમાન કરી શકાય નહીં."

૫૩. કલમ અપરાધિક વિશ્વાસઘાત હેઠળના ગુના માટે, મિલકતની સોંપણી અને અપ્રમાણિક દુરુપયોગ એ સાબિત કરવાના તત્વો છે જેમ કે સ્ટેટ ઓફ

કેરળ વિ. એ. પરીદ પિલાઈ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં નોંધવામાં આવ્યું છે, જ્યાં નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે પેરાગ્રાફ ૧૬ માં અવલોકન કર્યું છે કે "..... એવું બની શકે કે આરોપી રેલ્વેને તેલના ડબ્બાની ડિલિવરી જાળવી શક્યો ન હોય અને ઉક્ત તેર રેલ્વે રસીદોના સંદર્ભમાં કોઈ ડબ્બા મોકલી શકાયા ન હોય પરંતુ તે હકીકત માત્ર આરોપીની દીવાની જવાબદારીને જન્મ આપી શકે છે. તેમના પર ફોજદારી જવાબદારી નક્કી કરવા માટે તે પૂરતું નથી. વ્યક્તિને ઠગાઈના ગુના માટે દોષિત ઠેરવવા માટે, એ દર્શાવવું પડશે કે વચન આપતી વખતે તેનો ઈરાદો અપ્રમાણિક હતો. તે પાછળથી વચન પૂરું ન કરી શક્યો તે માત્ર હકીકત પરથી આવો અપ્રમાણિક ઈરાદો તારવી શકાય નહીં."

પજ. ફરિયાદી પક્ષ આરોપી નંબર ૨ નો કોરા ચેક મેળવતી વખતે કોઈ અપ્રમાણિક ઈરાદો સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે. મંડળીના ઠરાવ દ્વારા જ સૂતર ખરીદવાની જવાબદારી સોંપવાનો નિર્ણય લેવાયો હતો. સૂતરના ભાવમાં વધ-ઘટ થતી રહેતી હોવાથી આરોપી નંબર ૨ ને કોરા ચેક સોંપવામાં આવ્યા હતા.

પપ. આ બાબતમાં ફરિયાદી પક્ષ એ સાબિત કરવામાં પણ નિષ્ફળ ગયો છે કે આત્મહત્યા ઓર્ગેનોફોસ્ફેટ ઝેરના સેવનના કારણે થઈ હતી. સારવાર

કરનાર ડોક્ટરના તબીબી પુરાવાથી ગેસ્ટ્રિક લેવેજ (જઠર સાફ કરવાની પ્રક્રિયા) સાબિત થઈ નથી. એફ.એસ.એલ. રિપોર્ટ વિસેરાની તપાસ પર ઝેરની હાજરી સાબિત કરતો નથી. મૃતક આશરે નવ દિવસ જીવિત રહ્યો હતો. ૨૬.૧૨.૨૦૦૩ ના રોજ આત્મહત્યા કરવાનો તેનો પ્રયાસ, તેની સામે ફરીયાદ નોંધાવવાનું કારણ બની શક્યો હોત, જો ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૯ ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારી ન શકાઈ હોત.

પક. ગંગુલા મોહન રેડ્ડી વિ. સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ, (૨૦૧૦) ૧ એસ.સી.સી. ૭૫૦ ના કેસમાં, નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે "આત્મહત્યા" ની ક્ષમતા અને આત્મહત્યા કરવાના "પ્રયાસ" સાથે પણ વિચારણા કરી છે. આત્મહત્યા કરવાના પ્રયાસ બદલ શિક્ષા કરતી ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૯ ની કાયદેસરતા અને યોગ્યતા દાયકાઓથી હંમેશા ચર્ચાનો વિષય રહી છે. ભારતના લો કમિશને ૧૯૭૦-૭૧ દરમિયાન ૪૨મા અહેવાલમાં આત્મહત્યા કરવાનો ગુનો હળવો કરવાની ભલામણ કરી હતી. મારુતિ શ્રીપતિ દુબળ વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, ૧૯૮૬ એમ.એચ.એલ.જે. ૯૧૩ : ૧૯૮૭ ક્રિ.એલ.જે. ૭૪૩ ના કેસમાં, બોમ્બે હાઈકોર્ટે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૯ ને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪ અને ૨૧ ની વિરુદ્ધની (અતિ-અધિકાર) જાહેર કરી હતી. બોમ્બે હાઈકોર્ટના ચુકાદાને નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ સમક્ષ પડકારવામાં આવ્યો હતો અને સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. મારુતિ

શ્રીપતિ દુબળ, (૧૯૯૬) ૬ એસ.સી.સી. ૪૨ માં, જ્ઞાન કૌર વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, (૧૯૯૬) ૨ એસ.સી.સી. ૬૪૮ ના કેસમાં બંધારણીય બેંચના નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતા, પાંચ ન્યાયાધીશોની બેંચના નિર્ણયમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૯ માં રહેલી આંતરિક લવચીકતાના કારણે તે અનુચ્છેદ ૧૪ નું ઉલ્લંઘન કરતી નથી.

૫૭. પી. રથિનામ વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, (૧૯૯૪) ૩ એસ.સી.સી. ૩૯૪ માં, નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટના ચુકાદાએ કલમ ૩૦૯ ને આત્મહત્યાના પ્રયાસની વ્યાખ્યા ન હોવાના આધારે અને આત્મહત્યા કરવાના તમામ પ્રયાસોને એક જ માપદંડથી માપવાના આધારે અનુચ્છેદ ૧૪ નો ભંગ કરતી ન ગણાવી પરંતુ આત્મહત્યાના પ્રયાસ માટેની સજાને અનુચ્છેદ ૨૧ નો ભંગ કરતી ગણાવી અને તેથી, ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૯ ના જોગવાઈને રદબાતલ ઠેરવી. પેરાગ્રાફ ૧૦૯ અને ૧૧૦ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું:—

"૧૦૯. જે હોલ્ડ કરવામાં આવ્યું છે અને ઉપર નોંધવામાં આવ્યું છે તેના આધારે, અમે જણાવીએ છીએ કે આપણા ફોજદારી કાયદાઓને માનવતાવાદી બનાવવા માટે ફોજદારી સંહિતાની કલમ ૩૦૯ ને કાયદાના પુસ્તકમાંથી દૂર કરવાને પાત્ર છે. તે એક કૂર અને અતાર્કિક જોગવાઈ છે, અને તેના પરિણામે આત્મહત્યા કરવામાં નિષ્ફળ જવાના કારણે જે

વ્યક્તિએ ચાતના ભોગવી છે અને કલંક સહન કરી રહી છે તેને ફરીથી (બેવડી) સજા થઈ શકે છે. ઉપરાંત આત્મહત્યાનું કૃત્ય ધર્મ, નૈતિકતા કે જાહેર નીતિની વિરુદ્ધ કહી શકાય નહીં, અને આત્મહત્યાના પ્રયાસના કૃત્યની સમાજ પર કોઈ હાનિકારક અસર નથી. વધુમાં, આત્મહત્યા અથવા તેનો પ્રયાસ કરવાથી અન્યોને કોઈ નુકસાન થતું નથી, જેના કારણે સંબંધિત વ્યક્તિઓની વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતામાં રાજ્યના હસ્તક્ષેપની જરૂર રહેતી નથી.

૧૧૦. તેથી, અમે ઠરાવીએ છીએ કે કલમ ૩૦૮ એ અનુચ્છેદ ૨૧ નું ઉદ્ધંધન કરે છે, અને તેથી, તે રદબાતલ છે. એવું કહી શકાય કે અમારા દ્વારા લેવાયેલ દ્રષ્ટિકોણ માત્ર માનવતાના હેતુને આગળ ધપાવશે નહીં, જે આજની જરૂરિયાત છે, પરંતુ વૈશ્વિકીકરણના હેતુને પણ આગળ ધપાવશે, કારણ કે કલમ ૩૦૮ ને રદ કરીને, અમે આપણા ફોજદારી કાયદાના આ ભાગને વૈશ્વિક તરંગલંબાઈ સાથે સુસંગત બનાવીશું."

૫૮. પી. રથિનામ (ઉપરોક્ત) ના સંદર્ભિત ચુકાદાને પાછળથી નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા જ્ઞાન કૌર (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં રદબતલ (ઓવરરૂલ) કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ અપીલકર્તાની દોષસિદ્ધિ પર વિચારણા કરી રહી હતી, જેને અન્ય બાબતોની સાથે આ આધારે પડકારવામાં આવી હતી કે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ અબંધારણીય છે.

૫૯. રદબતલ કરવા છતાં, સરકારે કલમ ૩૦૯ ને બર્બર અને અતાર્કિક જોગવાઈ તરીકે સ્વીકારીને કાયદાના પુસ્તકમાંથી દૂર કરવાનો નિર્ણય લીધો. કલમ ૩૦૯ ને દૂર કરવાનું ભારતીય ન્યાય સંહિતા દ્વારા, ભારતીય દંડ સંહિતામાંથી અમલમાં મૂકવામાં આવી રહ્યું છે. કોમન કોઝ (એક રજિસ્ટર્ડ સોસાયટી) વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, (૨૦૧૮) ૫ એસ.સી.સી. ૧ માં, નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે નિષ્ક્રિય ઈચ્છામૃત્યુ માટે માર્ગદર્શિકા આપતી વખતે આ જોગવાઈ કાલાતીત થઈ ગઈ હોવાનું કહીને સંસદને આત્મહત્યાના પ્રયાસને બિન-ગુનાહિત કરવા પર વિચાર કરવા ભલામણ કરી હતી. કોમન કોઝ, (૨૦૧૮) ૫ એસ.સી.સી. ૧ માં સ્થાપિત માર્ગદર્શિકા અને સલામતીના નિર્દેશોમાં સુધારો અને સ્પષ્ટતા જોવા મળી હતી. અરજદાર, ઈન્ડિયન સોસાયટી ઓફ ક્રિટિકલ કેર મેડિસિને ચુકાદાની સ્પષ્ટતા માંગી હતી, જે કોમન કોઝ (એક રજિસ્ટર્ડ સોસાયટી) વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, ઈન્ડિયન સોસાયટી ઓફ ક્રિટિકલ કેર મેડિસિન, (૨૦૨૩) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧૩૧ તરીકે અહેવાલ થયેલ છે.

૬૦. એક સંદર્ભ આપવો જરૂરી છે કે, ભારતીય ન્યાય સંહિતા, ૨૦૨૩ ની કલમ ૨૨૬ હેઠળ, 'કાયદેસરની સત્તાના ઉપયોગને ફરજ પાડવા કે રોકવા માટે આત્મહત્યાનો પ્રયાસ,' સજાપાત્ર કૃત્ય બનાવવામાં આવી રહ્યો છે.

તેથી આત્મહત્યાનો પ્રયાસ જો કોઈ લોકસેવકને કાયદેસરની સત્તાનો ઉપયોગ કરતા રોકવા માટે કરવામાં આવે તો તે સજાપાત્ર ગુનો રહે છે.

૬૧. મેન્ટલ હેલ્થકેર એક્ટ, ૨૦૧૭, જે ૨૦૧૮ માં અમલમાં આવ્યો તે આત્મહત્યાને બિન-ગુનાહિત કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. મેન્ટલ હેલ્થકેર એક્ટ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૧૫ માં નીચે મુજબની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે:—

"૧૧૫. આત્મહત્યાનો પ્રયાસ કરવાના કિસ્સામાં ગંભીર તણાવનું અનુમાન.—

(૧) ભારતીય દંડ સંહિતા (૧૮૬૦ નો ૪૫) ની કલમ ૩૦૯ માં કંઈપણ સમાવિષ્ટ હોવા છતાં, જે કોઈ વ્યક્તિ આત્મહત્યા કરવાનો પ્રયાસ કરે છે, જ્યાં સુધી અન્યથા સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી, તે ગંભીર તણાવમાં હોવાનું અનુમાન કરવામાં આવશે અને ઉક્ત સંહિતા હેઠળ તેની સામે કેસ ચલાવવામાં આવશે નહીં અને સજા કરવામાં આવશે નહીં.

(૨) યોગ્ય સરકારે આત્મહત્યાના પ્રયાસના પુનરાવર્તનના જોખમને ઘટાડવા માટે, ગંભીર તણાવ ધરાવતી અને આત્મહત્યાનો પ્રયાસ કરનાર વ્યક્તિને સંભાળ, સારવાર અને પુનર્વસન પૂરું પાડવાની ફરજ રહેશે."

૬૧.૧ કલમ ૧૧૫, આ રીતે જણાવે છે કે જે કોઈ વ્યક્તિ આત્મહત્યા

કરવાનો પ્રયાસ કરે છે, જ્યાં સુધી અન્યથા સાબિત ન થાય ત્યાં સુધી, તે ગંભીર તણાવમાં હોવાનું અનુમાન કરવામાં આવશે અને તેની સામે કેસ ચલાવવામાં આવશે નહીં અને ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૯ હેઠળ સજા કરવામાં આવશે નહીં.

૬૧.૨ આમ, કલમ ૧૧૫ જોગવાઈ કરે છે કે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૯ નો ઉપયોગ આત્મહત્યાના પ્રયાસ માટે સજા કરવા માટે માત્ર એક અપવાદ તરીકે જ થઈ શકે છે. મેન્ટલ હેલ્થકેર એક્ટ, ૨૦૧૭ કલમ ૧૮ ની જોગવાઈ દ્વારા માનસિક સ્વાસ્થ્ય સંભાળ મેળવવાનો અધિકાર આપે છે. કલમ ૨(એસ) હેઠળ માનસિક બીમારીનું વર્ણન નીચે મુજબ કરવામાં આવ્યું છે:—

"૨(એસ) "માનસિક બીમારી" એટલે વિચારસરણી, માનસિક સ્થિતિ (મૂડ), ધારણા, ઓરિએન્ટેશન અથવા યાદશક્તિની નોંધપાત્ર વિકૃતિ કે જે નિર્ણય લેવાની ક્ષમતા, વર્તન, વાસ્તવિકતાને ઓળખવાની ક્ષમતા અથવા જીવનની સામાન્ય માંગણીઓને પૂરી કરવાની ક્ષમતાને મોટા પ્રમાણમાં ક્ષતિગ્રસ્ત કરે છે, આલ્કોહોલ અને ડ્રગ્સના દુરુપયોગ સાથે સંકળાયેલી માનસિક પરિસ્થિતિઓ, પરંતુ તેમાં માનસિક મંદતાનો સમાવેશ થતો નથી જે વ્યક્તિના મનના અટકેલા કે અપૂર્ણ વિકાસની સ્થિતિ છે, જે ખાસ કરીને બુદ્ધિની અસાધારણતા દ્વારા વર્ગીકૃત થયેલ છે;"

૬૨. ફરિયાદી ભાઈ-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧, મૃતકની વિધવા-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૮, તેમજ મંડળીના પ્રમુખ-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯, કમિટીના સભ્યો-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૦, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૧. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૨ કે જેઓ કમિટીના સભ્ય તેમજ મૃતકના ભાઈ છે, તમામ લોકોએ એક અવાજે જુબાની આપી છે કે મૃતક કાળુભાઈ તણાવમાં હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯-પ્રમુખ સ્પષ્ટ કરે છે કે મુંબઈ પોલીસ તરફથી સમન્સ મળ્યા પછી, મૃતક માનસિક તણાવમાં હતા. મેન્ટલ હેલ્થકેર એક્ટ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૧૫ આત્મહત્યાના પ્રયાસના કિસ્સામાં કોર્ટને ગંભીર તણાવનું અનુમાન કરવાની સૂચના આપે છે.

૬૩. અહીં, વર્તમાન કેસમાં, મૃત્યુ તાત્કાલિક થયું નથી. ૨૬.૧૨.૨૦૦૩ ના રોજ કાળુભાઈએ કથિત ઝેરી દવા પીધી હતી. ડૉ. લક્ષ્મની હોસ્પિટલમાં સારવાર દરમિયાન ૪.૧.૨૦૦૪ ના રોજ તેમનું મૃત્યુ થયું હતું. ફરીયાદ ૭.૧.૨૦૦૪ ના રોજ નોંધાવવામાં આવી હતી. મેન્ટલ હેલ્થકેર એક્ટ, ૨૦૧૭ ની કલમ ૧૧૫ ની ઉપ-કલમ (૨) સરકારને ગંભીર તણાવ ધરાવતી અને આત્મહત્યાનો પ્રયાસ કરનાર વ્યક્તિને સંભાળ, સારવાર અને પુનર્વસન પૂરું પાડવાનો આદેશ આપે છે. ડૉ. લક્ષ્મ એ સાબિત કરી શક્યા ન હતા કે મૃતક કાળુભાઈએ ખરેખર જંતુનાશક દવા પીધી હતી, જેને

પી.એમ. ડૉક્ટર-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૭-કનુભાઈ વસાણી દ્વારા ઓર્ગેનોફોસ્ફેટ તરીકે દર્શાવવામાં આવી હતી. પોલીસને બનાવ વાળી જગ્યાએથી આવું કોઈ જંતુનાશક મળ્યું ન હતું. વિસેરામાં કોઈ ઝેર શોધી શકાયું નથી. એવું બની શકે કે મૃતક તેમની પોતાની શારીરિક નબળાઈથી પીડાતા હોય અથવા શારીરિક શરીર પરની અસર માનસિક તણાવના કારણે હોઈ શકે છે. મૃતક દ્વારા ઝેરનું વાસ્તવિક સેવન ફરિયાદી પક્ષ દ્વારા સાબિત થયું નથી.

૬૪. ઉપર જણાવ્યા મુજબ આત્મહત્યા દ્વારા મૃત્યુ એ ગુનાહિત કૃત્ય બની શકતું નથી કારણ કે આત્મહત્યાના કૃત્યનો પ્રયાસ કરનાર વ્યક્તિ આત્મહત્યાના પ્રયાસ માટે કોઈ કાર્યવાહીનો સામનો કરવા માટે જીવિત રહેશે નહીં.

૬૫. જ્ઞાન કૌર (ઉપરોક્ત) માં ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ ની માન્યતાનો જવાબ આપતી વખતે, પેરાગ્રાફ ૩૭ અને ૩૮ માં નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે:-

"૩૭. કલમ ૩૦૬ "આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણ" માટે શિક્ષા નિર્ધારિત કરે છે, જ્યારે કલમ ૩૦૮ "આત્મહત્યા કરવાના પ્રયાસ" માટે શિક્ષા કરે છે. આત્મહત્યા કરવાના પ્રયાસનું દુષ્પ્રેરણ કલમ ૩૦૬ ના દાયરાની બહાર છે

અને તે માત્ર ઈ.પી.કો. ની કલમ ૧૦૭ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૯ હેઠળ જ સજાપાત્ર છે. કેટલાક અન્ય અધિકારક્ષેત્રોમાં, આત્મહત્યા કરવાનો પ્રયાસ ફોજદારી ગુનો ન હોવા છતાં પણ દુષ્પ્રેરકને સજાપાત્ર બનાવવામાં આવે છે. ત્યાંની જોગવાઈ, આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણ તેમજ આત્મહત્યાના પ્રયાસના દુષ્પ્રેરણ માટે શિક્ષાની જોગવાઈ કરે છે. આમ, જ્યાં આત્મહત્યાના પ્રયાસ માટેની સજા ઈચ્છનીય માનવામાં ન આવતી હોય ત્યાં પણ તેના દુષ્પ્રેરણને ફોજદારી ગુનો બનાવવામાં આવ્યો છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો સહાયિત આત્મહત્યા અને આત્મહત્યાના સહાયિત પ્રયાસને સમાજના હિતમાં સબળ કારણોસર સજાપાત્ર બનાવવામાં આવ્યા છે. આવી ફોજદારી જોગવાઈના અભાવમાં રહેલા જોખમને અટકાવવા માટે પણ આવી જોગવાઈ ઈચ્છનીય માનવામાં આવે છે. આત્મહત્યા કરવાનો પ્રયાસ કરનાર વ્યક્તિને શિક્ષા ન કરવા માટેની દલીલો, આત્મહત્યા કરવામાં અથવા તેના પ્રયાસમાં સહાય કરતી અન્ય વ્યક્તિના લાભ માટે કામ આવતી નથી. આ દલીલ વિદ્વત્ એટોર્ની જનરલ તેમજ અદાલતના મિત્ર શ્રી નરીમાન અને શ્રી સોરાબજી દ્વારા ભારપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવી હતી. અમને આ રજૂઆતમાં મોટું બળ જણાય છે.

૩૮. દુષ્પ્રેરકને અલગ રીતે જોવામાં આવે છે, જે અંશે તે બીજી વ્યક્તિના જીવનના અંતનું દુષ્પ્રેરણ કરે છે, અને આવી ફોજદારી જોગવાઈના અભાવના દુરુપયોગને અટકાવવા માટે દુષ્પ્રેરણની શિક્ષા જરૂરી ગણવામાં

આવે છે."

કાયદો આત્મહત્યા કરવાના દુષ્પ્રેરણને ફોજદારી ગુનો બનાવે છે. ઈ.પી.કો. ની કલમ ૧૦૭ કોઈ બાબતના દુષ્પ્રેરણને વ્યાખ્યાયિત કરે છે.

૬૬. ભાવેશભાઈ જયંતીલાલ મોદી વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, ફોજદારી પરચૂરણ અરજી નંબર ૨૨૫૬૨/૨૦૨૨ માં આપેલા કેસમાં, નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે:—

[૮.૧] ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણ માટે શિક્ષા કરે છે. ભારતીય દંડ સંહિતામાં આ એક અનોખી કાનૂની ઘટના છે કે જેનો માત્ર પ્રયાસ જ ગુનો બનશે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૬ ની જોગવાઈઓ લાગુ કરવા માટે, ફરિયાદી પક્ષ દ્વારા ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૦૭ નું પાલન થવું જરૂરી છે. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૧૦૭ માં કૃત્યો, લોપ અને કમીશનો તથા વિચારણા અને ઈરાદા સાથેના ઉશ્કેરણીનો પણ સમાવેશ થાય છે. ઉશ્કેરણીમાં કાર્ય કરવા માટે બીજાને સક્રિયપણે સૂચન અને પ્રોત્સાહિત કરવાનો સમાવેશ થાય છે. તે વ્યક્તિગત અથવા ત્રીજા પક્ષ દ્વારા હોઈ શકે છે. ઉશ્કેરણી અનિવાર્યપણે કૃત્ય કરવા માટે કોઈ સક્રિય સૂચન, અથવા ટેકો અથવા પ્રોત્સાહન સૂચવે છે. ઉશ્કેરણી હતી કે નહીં તેનો ન્યાય કરવા માટે 'ઉશ્કેરનાર' દ્વારા ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દોના અર્થ સંબંધમાં વાજબી ચોક્કસાઈ હોવી જોઈએ, પરંતુ કાયદામાં, ઉશ્કેરણી માટે

વપરાયેલા વાસ્તવિક શબ્દો સાબિત કરવા જરૂરી નથી. 'દુષ્પ્રેરણ' શબ્દમાં કલમ-૩ એટલે કે 'મદદ દ્વારા દુષ્પ્રેરણ' નો સમાવેશ થાય છે. દુષ્પ્રેરણનો ત્રીજો માર્ગ કોઈ કૃત્ય અથવા ગેરકાયદેસર લોપ દ્વારા કોઈ બાબત કરવામાં ઈરાદાપૂર્વક મદદ કરવાનો છે. 'મદદ' દ્વારા દુષ્પ્રેરણમાં, ગુનો આચરવામાં મદદ કરવાનો ઈરાદો શિક્ષાપાત્ર નથી, પરંતુ એ હકીકત છે કે કંઈક કરવામાં આવે છે અથવા કરવામાં આવતું નથી, જેથી ગુનો આચરવાનું વધુ સરળ બને છે. ઉશ્કેરણીમાં, ગુનાહિત ઈરાદો શિક્ષાપાત્ર છે; કાવતરામાં, ઈરાદો વત્તા કોઈ કૃત્ય; મદદમાં, કૃત્ય પોતે. કલમના કલમ ૩ ને સ્પષ્ટીકરણ ૨ સાથે વાંચતા, જે તેની સાથે જાય છે, મદદ દ્વારા દુષ્પ્રેરણ માટે, ચાર બાબતોનો સમન્વય હોવો જોઈએ:

- (i) 'કૃત્ય અથવા ગેરકાયદેસર લોપ' ના માધ્યમથી વાસ્તવમાં મદદ પૂરી પાડવામાં આવી હોવી જોઈએ;
- (ii) તેથી મદદ કરવાનો ઈરાદો હોવો જોઈએ;
- (iii) તેનાથી ગુનો આચરવામાં સરળતા થઈ હોવી જોઈએ; અને
- (iv) કૃત્ય અથવા લોપ કાં તો મદદ કરવાનો ઈરાદો ધરાવતા કૃત્યના આચરણ પહેલાં અથવા તે સમયે થયેલ હોવો જોઈએ.

[૧૦.૧] કિશોરી લાલ વિ. સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ, (૨૦૦૭) ૧૦ એસ.સી.સી. ૭૯૭ માં અહેવાલ થયેલ કેસમાં નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે ઠરાવ્યું

છે કે ઉશ્કેરણીનો શાબ્દિક અર્થ કંઈપણ કરવા માટે ઉશ્કેરવું, પ્રોત્સાહિત કરવું, આગ્રહ કરવો અથવા મનાવીને લાવવું થાય છે. નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે નોંધ્યું છે કે કોઈ વ્યક્તિએ આત્મહત્યા કરવાનું દુષ્પ્રેરણ કર્યું છે તેમ કહેવાય તે પહેલાં, તેણે ઉશ્કેરણીના કૃત્ય દ્વારા અથવા આત્મહત્યા કરવા માટે સરળતા ઊભી કરવા કોઈ ચોક્કસ કૃત્ય કરીને સક્રિય ભૂમિકા ભજવી હોવી જોઈએ.

[૧૦.૨] એસ.એસ. ચીના વિ. વિજય કુમાર મહાજન, (૨૦૧૦) ૧૨ એસ.સી.સી. ૧૮૦ માં અહેવાલ થયેલ કેસમાં, નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:— "દુષ્પ્રેરણામાં વ્યક્તિને ઉશ્કેરવાની અથવા કોઈ બાબત કરવામાં ઈરાદાપૂર્વક મદદ કરવાની માનસિક પ્રક્રિયા શામેલ છે. આત્મહત્યા કરવા માટે ઉશ્કેરવા અથવા મદદ કરવા માટે આરોપી તરફથી કોઈ સકારાત્મક કૃત્ય વિના, દોષસિદ્ધિ ટકી શકે નહીં. ધારાસભાનો ઈરાદો અને આ કોર્ટ દ્વારા નક્કી કરાયેલા કેસોનો ગુણોત્તર સ્પષ્ટ છે કે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવા માટે ગુનો કરવાનો સ્પષ્ટ માનસિક ઈરાદો (મેન્સ રિયા) હોવો જોઈએ. તેમાં સક્રિય કૃત્ય અથવા પ્રત્યક્ષ કૃત્યની પણ જરૂર છે જેના કારણે મૃતકને આત્મહત્યા કરવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ ન દેખાયો અને તે કૃત્ય મૃતકને એવી સ્થિતિમાં ધકેલી દેવાના ઈરાદાથી જ કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ કે તેણે આત્મહત્યા કરી."

[૧૧.૨] વધુમાં, આવા કિસ્સાઓમાં આરોપીના ભાગે મેન્સ રિયાનો પ્રશ્ન

આરોપીના વાસ્તવિક કૃત્યો અને કાર્યોના સંદર્ભમાં તપાસવામાં આવશે અને જો કૃત્યો અને કાર્યો માત્ર એવા પ્રકારના હોય જ્યાં આરોપીનો ઈરાદો હેરાનગતિ અથવા ગુસ્સાના ક્ષણિક પ્રદર્શનથી વધુ કાંઈ ન હતો, તો ચોક્કસ કેસ આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણના ગુનામાં ઓછો પડી શકે છે. જો કે, જો આરોપી શબ્દો અથવા કાર્યો દ્વારા મૃતકને ત્યાં સુધી ચીડવતો અથવા હેરાન કરતો રહ્યો જ્યાં સુધી મૃતકે પ્રતિક્રિયા આપી અથવા ઉશ્કેરાયો નહીં, તો ચોક્કસ કેસ આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણનો હોઈ શકે છે. માનવ વર્તનના આવા સૂક્ષ્મ વિશ્લેષણની બાબત હોવાથી, આરોપી અને મૃતકના કૃત્યો અને માનસિકતા પર અસર કરતા તમામ આસપાસના પરિબલોને ધ્યાનમાં રાખીને, દરેક કેસની તપાસ તેના પોતાના તથ્યો પર કરવી જરૂરી છે. જો આત્મહત્યા કરનાર વ્યક્તિઓ અતિસંવેદનશીલ હોય અને આરોપીના કૃત્યથી સામાન્ય રીતે સમાન સંજોગો વાળી વ્યક્તિને આત્મહત્યા કરવા માટે પ્રેરિત કરવાની અપેક્ષા ન હોય, તો આરોપીને આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણ માટે દોષિત ઠેરવવો સુરક્ષિત ન હોઈ શકે. ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ હેઠળની દોષસિદ્ધિ આરોપીના ભાગે બનાવના સમયની નજીક કોઈ સકારાત્મક કાર્યવાહી વિના માત્ર હેરાનગતિના આરોપ પર ટકી શકતી નથી, જેના કારણે વ્યક્તિને આત્મહત્યા કરવાની ફરજ પડી હોય. ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ ના દાયરામાં કેસ લાવવા માટે, આત્મહત્યાનો કેસ હોવો જોઈએ અને ઉક્ત ગુનાના આચરણમાં, જે વ્યક્તિએ આત્મહત્યાનું દુષ્પ્રેરણ કર્યું હોવાનું

કહેવાય છે તેણે ઉશ્કેરણીના કૃત્ય દ્વારા અથવા આત્મહત્યા કરવામાં સરળતા પૂરી પાડવા માટે ચોક્કસ કૃત્ય કરીને સક્રિય ભૂમિકા ભજવી હોવી જોઈએ. તેથી, ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ દોષિત ઠેરવવામાં આવે તે પહેલાં ઉક્ત ગુના માટે આરોપી વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલ દુષ્પ્રેરણનું કૃત્ય ફરિયાદી પક્ષ દ્વારા સાબિત અને સ્થાપિત થવું જ જોઈએ.

[૧૧.૪] મરિઆનો એન્ટો બ્રુનો વિ. સ્ટેટ, (૨૦૨૩) ૧૫ એસ.સી.સી. પૃષ્ઠ ૦ માં અહેવાલ થયેલ નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપવો યોગ્ય છે, જેમાં પેરાગ્રાફ ૪૫ માં, નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે આ મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

"૪૫. ... એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે આત્મહત્યાના કથિત દુષ્પ્રેરણના કિસ્સાઓમાં, આત્મહત્યાના આચરણ માટે પ્રત્યક્ષ કે અપ્રત્યક્ષ ઉશ્કેરણીના કૃત્યોના પુરાવા હોવા જ જોઈએ. આરોપીના ભાગે બનાવના સમયની નજીક કોઈ સકારાત્મક કાર્યવાહી વિના માત્ર હેરાનગતિના આરોપ પર, જેના કારણે વ્યક્તિને આત્મહત્યા કરવાની ફરજ પડી હોય, ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ મુજબ દોષસિદ્ધિ ટકી શકતી નથી."

૬૬.૧ કિશોરી લાલ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી., (૨૦૦૭) ૧૦ એસ.સી.સી. ૭૯૭ માં અહેવાલ થયેલ કેસમાં, આથી નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

"ક. ઈ.પી.કો. ની કલમ ૧૦૭ કોઈ બાબતના દુષ્પ્રેરણને વ્યાખ્યાયિત કરે છે. દુષ્પ્રેરણનો ગુનો એ ઈ.પી.કો. માં દર્શાવેલ એક અલગ અને ચોક્કસ ગુનો છે. વ્યક્તિ, કોઈ બાબત કરવાનું દુષ્પ્રેરણ કરે છે જ્યારે (૧) તે તે બાબત કરવા માટે કોઈપણ વ્યક્તિને ઉશ્કેરે છે; અથવા (૨) તે બાબત કરવા માટે એક અથવા વધુ અન્ય વ્યક્તિઓ સાથે કોઈપણ કાવતરામાં જોડાણ કરે છે; અથવા (૩) કૃત્ય અથવા ગેરકાયદેસર લોપ દ્વારા, તે બાબત કરવામાં ઈશ્ઠાપૂર્વક મદદ કરે છે. દુષ્પ્રેરણને ગુના તરીકે પૂર્ણ કરવા માટે આ બાબતો આવશ્યક છે. "ઉશ્કેરવું" શબ્દનો શાબ્દિક અર્થ કોઈપણ કાર્ય કરવા માટે ઉશ્કેરવું, પ્રોત્સાહિત કરવું, આગ્રહ કરવો અથવા મનાવીને લાવવું થાય છે. કલમ ૧૦૭ ના ત્રણ કલમોમાં દર્શાવ્યા મુજબ, દુષ્પ્રેરણ ઉશ્કેરણી, કાવતરું અથવા ઈશ્ઠાપૂર્વકની મદદ દ્વારા હોઈ શકે છે. કલમ ૧૦૮ જોગવાઈ કરે છે કે જો દુષ્પ્રેરણ કરાયેલ કૃત્ય દુષ્પ્રેરણના પરિણામે કરવામાં આવે છે અને આવા દુષ્પ્રેરણની શિક્ષા માટે કોઈ જોગવાઈ નથી, તો અપરાધીને મૂળ ગુના માટે દર્શાવેલ શિક્ષાથી સજા કરવાની રહેશે. કલમ ૧૦૮ માં "દુષ્પ્રેરિત" નો અર્થ દુષ્પ્રેરિત ચોક્કસ ગુનો છે. તેથી, જે ગુનાના દુષ્પ્રેરણ માટે વ્યક્તિ પર દુષ્પ્રેરણનો આરોપ મૂકવામાં આવે છે તે સામાન્ય રીતે સાબિત થયેલા ગુના સાથે જોડાયેલો હોય છે."

૬૬.૨ ગંગુલા મોહન રેડ્ડી વિ. સ્ટેટ ઓફ એ.પી., (૨૦૧૦) ૧ એસ.સી.સી.
૭૫૦ માં અહેવાલ થયેલ કેસમાં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

"૧૭. દુષ્પ્રેરણામાં વ્યક્તિને ઉશ્કેરવાની અથવા કોઈ બાબત કરવામાં ઈરાદાપૂર્વક મદદ કરવાની માનસિક પ્રક્રિયા શામેલ છે. આત્મહત્યા કરવા માટે ઉશ્કેરવા અથવા મદદ કરવા માટે આરોપી તરફથી કોઈ સકારાત્મક કૃત્ય વિના, દોષસિદ્ધિ ટકી શકે નહીં. ધારાસભાનો ઈરાદો અને આ કોર્ટ દ્વારા નક્કી કરાયેલા કેસોનો ગુણોત્તર સ્પષ્ટ છે કે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવા માટે ગુનો કરવાનો સ્પષ્ટ માનસિક ઈરાદો (મેન્સ રિયા) હોવો જોઈએ. તેમાં સક્રિય કૃત્ય અથવા પ્રત્યક્ષ કૃત્યની પણ જરૂર છે જેના કારણે મૃતકને આત્મહત્યા કરવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ ન દેખાયો અને આ કૃત્ય મૃતકને એવી સ્થિતિમાં ધકેલી દેવાના ઈરાદાથી જ કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ કે તેણે આત્મહત્યા કરી."

૬૬.૩ સંજુ ઉર્ફે સંજય સિંહ સેંગર વિ. સ્ટેટ ઓફ મધ્ય પ્રદેશ, (૨૦૦૨) ૫ એસ.સી.સી. ૩૭૧ ના કેસમાં, નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે:—

"૧૨... જો આપણે ફરિયાદી પક્ષની વાર્તા સ્વીકારીએ કે અપીલકર્તાએ મૃતકને "જઈને મરી જવા" કહ્યું હતું, તો પણ તે પોતે "ઉશ્કેરણી" નું તત્વ

બનતું નથી. "ઉશ્કેરવું" શબ્દ કોઈ સખત કે અણસમજણભર્યા પગલાં ભરવા માટે ઉશ્કેરવા અથવા આગ્રહ કરવા અથવા પ્રોત્સાહિત કરવા કે પ્રેરિત કરવા દર્શાવે છે. તેથી, મેન્સ રિયાની હાજરી એ ઉશ્કેરણીનું આવશ્યક સાથી છે. એ સામાન્ય જ્ઞાન છે કે ઝઘડામાં કે આવેશમાં બોલાયેલા શબ્દો મેન્સ રિયા સાથે બોલાયેલા ગણી શકાય નહીં. તે ગુસ્સા અને આવેશમાં હોય છે. બીજું, મૃતકને કહેવામાં આવેલા કથિત અપશબ્દો ૨૫-૭-૧૯૯૮ ના રોજ ઝઘડાને કારણે હતા. મૃતક ૨૭-૭-૧૯૯૮ ના રોજ લટકતો મળી આવ્યો હતો. એમ માની લઈએ કે મૃતકે અપશબ્દોને ગંભીરતાથી લીધા હતા, તો પણ તેની પાસે વચ્ચે વિચારવાનો અને મંથન કરવાનો પૂરતો સમય હતો અને તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે અપીલકર્તા દ્વારા ૨૫-૭-૧૯૯૮ ના રોજ વાપરવામાં આવેલી અપમાનજનક ભાષાએ મૃતકને આત્મહત્યા કરવા તરફ ધકેલ્યો હતો."

૬૬.૪ ચિત્રેશ કુમાર ચોપરા વિ. સ્ટેટ (દિલ્લી એનસીટી સરકાર), (૨૦૦૯) ૧૬ એસ.સી.સી. ૬૦૫ ના કેસમાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે 'ઉશ્કેરણી' બનવા માટે, જે વ્યક્તિ બીજી વ્યક્તિને ઉશ્કેરે છે તેણે 'ઉશ્કેરીને' અથવા 'આગળ ધકેલીને' બીજી વ્યક્તિ દ્વારા કૃત્ય કરાવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવી, પ્રેરિત કરવી, આગ્રહ કરવો અથવા હિંમત આપવી પડે છે. કોર્ટે 'દુષ્પ્રેરણ' ના ઘટકોનો સારાંશ નીચે મુજબ આપ્યો છે:—

(i) આરોપી શબ્દો, કાર્યો અથવા ઇરાદાપૂર્વકના લોપ અથવા વર્તન દ્વારા જે ઇરાદાપૂર્વકની મૌન પણ હોઈ શકે છે તેના દ્વારા મૃતકને ત્યાં સુધી ચીડવતો કે અકળાવતો રહ્યો જ્યાં સુધી મૃતકે પ્રતિક્રિયા આપી નહીં અથવા મૃતકને તેના કાર્યો, શબ્દો કે ઇરાદાપૂર્વકના લોપ કે વર્તન દ્વારા આગળની દિશામાં વધુ ઝડપથી આગળ વધવા માટે દબાણ કર્યું કે મજબૂર કર્યું; અને

(ii) આરોપીનો ઉપર જણાવેલ રીતે કાર્ય કરતી વખતે મૃતકને આત્મહત્યા કરવા માટે પ્રેરિત કરવાનો, આગ્રહ કરવાનો કે પ્રોત્સાહિત કરવાનો ઇરાદો હતો.

નિઃશંકપણે, મેન્સ રિયાની હાજરી એ ઉશ્કેરણીનું આવશ્યક સાથી છે.

૬૬.૫ પ્રકાશ વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, ૨૦૨૪ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન એસ.સી. ૩૮૩૫ : ૨૦૨૪ આઈ.એન.એસ.સી. ૧૦૨૦ એવો કેસ છે, જ્યાં આ મુદ્દા પરના વિવિધ નિર્ણયોનું વિશ્લેષણ કર્યા પછી કોર્ટે કાનૂની સ્થિતિનો સારાંશ નીચે મુજબ આપ્યો છે:

"૧૪. ઈ.પી.કો. ની કલમ ૧૦૭ સાથે વાંચતા કલમ ૩૦૬ નું, વખતે વખત અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે, અને તેના સિદ્ધાંતો સારી રીતે સ્થાપિત થયેલા છે. આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણના ગુનાને આકર્ષવા માટે, આરોપી દ્વારા આત્મહત્યા માટેના પ્રત્યક્ષ કે અપ્રત્યક્ષ ઉશ્કેરણીના કૃત્યોના પુરાવા

સ્થાપિત કરવા મહત્વપૂર્ણ છે, જે મૃતક દ્વારા આત્મહત્યા કરવાના સમયની નજીક હોવા જોઈએ. આવી ઉશ્કેરણીમાં આત્મહત્યાના આચરણનું દુષ્પ્રેરણ કરવાનો દુષ્ટ માનસિક ઈરાદો પ્રગટ થવો જોઈએ અને પીડિતને એવી સ્થિતિમાં મૂકવો જોઈએ કે તેની પાસે આત્મહત્યા કરવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ ન રહે."

૬૬.૬ ઉપરોક્ત ચુકાદામાં, કોર્ટે સંજુ ઉર્ફે સંજય સિંહ સેંગર (ઉપરોક્ત) માં તેના અગાઉના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપ્યો હતો અને ઠરાવ્યું હતું કે આપેલી સ્થિતિમાં, આરોપી દ્વારા અપશબ્દોના ઉપયોગ અને આત્મહત્યા કરવા વચ્ચે ૪૮ કલાકનો સમયગાળો પણ નજીકનું કૃત્ય ગણાશે નહીં.

૬૬.૭ ઉદે સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા, [(૨૦૧૯) ૧૭ એસ.સી.સી. ૩૦૧] ના કેસમાં, નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે આત્મહત્યાના આચરણ માટે ઉશ્કેરણીના કૃત્યના સબળ અને ખાતરીપૂર્વકના પુરાવા શોધવાનો આગ્રહ રાખતા, નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

"૧૬. આત્મહત્યાના કથિત દુષ્પ્રેરણના કિસ્સાઓમાં, આત્મહત્યાના આચરણ માટે પ્રત્યક્ષ કે અપ્રત્યક્ષ ઉશ્કેરણીના કૃત્ય(ઓ) ના પુરાવા હોવા જ જોઈએ. આ બાબતે ભાગ્યે જ વિવાદ થઈ શકે કે આત્મહત્યાના કારણનો

પ્રશ્ન, ખાસ કરીને આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણના ગુનાના સંદર્ભમાં, માનવ વર્તન અને પ્રતિક્રિયાઓ/પ્રતિભાવોના બહુભાષી અને જટિલ ગુણો ધરાવતો એક ઉકેલાય નહિ તેવો પ્રશ્ન રહે છે. આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણના આરોપના કિસ્સામાં, કોર્ટ આત્મહત્યાના આચરણ માટે ઉશ્કેરણીના કૃત્ય(ઓ) ના સબળ અને ખાતરીપૂર્વકના પુરાવા શોધશે. આત્મહત્યાના કિસ્સામાં, અન્ય વ્યક્તિ દ્વારા મૃતકને હેરાન કરવાનો માત્ર આરોપ પૂરતો રહેશે નહીં જો ત્યાં સુધી કે આરોપીના ભાગે એવું કોઈ પગલું ન હોય જે વ્યક્તિને આત્મહત્યા કરવા મજબૂર કરે; અને આપું ગુનાહિત પગલું બનાવના સમયની નજીક હોવું જોઈએ. કોઈ વ્યક્તિએ બીજી વ્યક્તિ દ્વારા આત્મહત્યા કરવાના આચરણમાં દુષ્પ્રેરણ કર્યું છે કે નહીં, તે દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગો પરથી જ એકત્રિત કરી શકાય છે.

૧૬.૧. કોઈ વ્યક્તિએ બીજી વ્યક્તિ દ્વારા આત્મહત્યા કરવાનું દુષ્પ્રેરણ કર્યું છે કે કેમ તે શોધી કાઢવાના હેતુથી, વિચારણા એ રહેશે કે શું આરોપી આત્મહત્યાના કૃત્યની ઉશ્કેરણીના કૃત્ય માટે દોષિત છે. આ કોર્ટ દ્વારા ઉપર દર્શાવેલ નિર્ણયોમાં સ્પષ્ટ અને પુનરાવર્તિત કર્યા મુજબ, ઉશ્કેરણી એટલે કોઈ કૃત્ય કરવા માટે ઉશ્કેરવું, આગળ ધકેલવું, પ્રેરિત કરવું અથવા પ્રોત્સાહિત કરવું. જો આત્મહત્યા કરનાર વ્યક્તિઓ અતિસંવેદનશીલ હોય અને આરોપીના કૃત્યથી સામાન્ય રીતે સમાન સંજોગો વાળી વ્યક્તિને આત્મહત્યા કરવા માટે પ્રેરિત કરવાની અપેક્ષા ન હોય, તો આરોપીને

આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણા માટે દોષિત ઠેરવવો સુરક્ષિત ન હોઈ શકે. પરંતુ, બીજી બાજુ, જો આરોપી તેના કૃત્યો દ્વારા અને તેના સતત વર્તન દ્વારા એવી સ્થિતિ ઊભી કરે છે જે મૃતકને આત્મહત્યા કરવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ ન હોવાનું સમજે છે, તો કેસ ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ ના ચાર ખૂણામાં આવી શકે છે. જો આરોપી પીડિતના આત્મગૌરવ અને સ્વામિમાનને કલંકિત કરવામાં સક્રિય ભૂમિકા ભજવે છે, જે અંતતઃ પીડિતને આત્મહત્યા કરવા તરફ દોરી જાય છે, તો આરોપીને આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણા માટે દોષિત ઠેરવવામાં આવી શકે છે. આવા કિસ્સાઓમાં આરોપીના ભાગે મેન્સ રિયાનો પ્રશ્ન આરોપીના વાસ્તવિક કૃત્યો અને કાર્યોના સંદર્ભમાં તપાસવામાં આવશે અને જો કૃત્યો અને કાર્યો માત્ર એવા પ્રકારના હોય જ્યાં આરોપીનો ઈરાદો હેરાનગતિ અથવા ગુસ્સાના ક્ષણિક પ્રદર્શનથી વધુ કાંઈ ન હતો, તો ચોક્કસ કેસ આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણાના ગુનામાં ઓછો પડી શકે છે. જો કે, જો આરોપી શબ્દો અથવા કાર્યો દ્વારા મૃતકને ત્યાં સુધી ચીડવતો અથવા હેરાન કરતો રહ્યો જ્યાં સુધી મૃતકે પ્રતિક્રિયા આપી અથવા ઉશ્કેરાયો નહીં, તો ચોક્કસ કેસ આત્મહત્યાના દુષ્પ્રેરણાનો હોઈ શકે છે..."

૬૬.૮ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ વિ. ઓરીલાલ જેસ્વાલ, [(૧૯૯૪) ૧ એસ.સી.સી. ૭૩] ના કેસમાં, નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ પેરા-૧૭ માં કેસના તથ્યો અને સંજોગોનું મૂલ્યાંકન કરવામાં કોર્ટની ફરજ અંગે નીચે મુજબ

ચેતવણી આપી છે:

"૧૭. ... પીડિતને કરવામાં આવેલી ફૂરતાએ ખરેખર તેને આત્મહત્યા કરીને જીવનનો અંત આણવા માટે પ્રેરિત કરી હતી કે કેમ તે શોધવાના હેતુથી દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગો અને ટ્રાયલમાં રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવાઓનું મૂલ્યાંકન કરવામાં કોર્ટે અત્યંત સાવધ રહેવું જોઈએ. જો કોર્ટને માલૂમ પડે કે આત્મહત્યા કરનાર પીડિત વ્યક્તિ જે સમાજની હતી તે સમાજમાં સામાન્ય ગણાતી ઘરેલું ઝઘડા, મતભેદ અને અણબનાવ પ્રત્યે અતિસંવેદનશીલ હતી અને આવા ઝઘડા, મતભેદ અને અણબનાવથી આપેલ સમાજમાં સમાન સંજોગો ધરાવતી વ્યક્તિ આત્મહત્યા કરવા પ્રેરિત થાય તેવી અપેક્ષા ન હતી, તો આત્મહત્યાના ગુનાના દુષ્પ્રેરણ માટે આરોપી વ્યક્તિ દોષિત હોવાના તારણનો આધાર રાખવા માટે કોર્ટના વિવેકને સંતોષ થવો જોઈએ નહીં...."

૬૬.૯ એમ. મોહન વિ. સ્ટેટ ડેપ્યુટી સુપ્રિટેન્ડન્ટ ઓફ પોલીસ દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ, [એ.આઈ.આર. ૨૦૧૧ એસ.સી. ૧૨૩૮ : (૨૦૧૧) ૩ એસ.સી.સી. ૬૨૬] ના કેસમાં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે 'આત્મહત્યા' શબ્દનો સંદર્ભ આપતા ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ ના ઘટકો અંગે નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા છે, જે આ પ્રમાણે છે:

"જો કલમ ૩૦૬ હેઠળના ગુના માટેની જોગવાઈઓ ધ્યાનમાં લેવામાં આવે તો, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ઈરાદાપૂર્વકની ઉશ્કેરણી અંગેના મૂળભૂત ઘટકો સાબિત અથવા સ્થાપિત થવા જરૂરી છે. 'આત્મહત્યા' શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી. 'આત્મહત્યા' શબ્દનો અર્થ થાય છે પોતાની જાતને ઈરાદાપૂર્વક મારી નાખવી. કન્સાઈઝ ઓક્સફર્ડ ડિક્શનરી, ૮મી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૬૮૬ મુજબ, "આત્મહત્યાનું તારણ ઈરાદાના પુરાવા પર હોવું જોઈએ. સ્વ-વિનાશનું દરેક કૃત્ય, સામાન્ય ભાષામાં 'આત્મહત્યા' શબ્દ દ્વારા વર્ણવવામાં આવે છે જો કે તે પક્ષકારનું ઈરાદાપૂર્વકનું કૃત્ય હોય જે તેના સંભવિત પરિણામો જાણતો હોય. આત્મહત્યાનું ક્યારેય અનુમાન ન કરી શકાય. ઈરાદો એ આવશ્યક કાનૂની ઘટક છે."

૬૬.૧૦ મહેન્દ્ર કે.સી. વિ. સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક અને અન્ય, [(૨૦૨૨) ૨ એસ.સી.સી. ૧૨૯] ના કેસમાં, નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે દુષ્પ્રેરણનો સાર વ્યક્તિને કોઈ બાબત કરવા માટે ઉશ્કેરવામાં અથવા કૃત્ય અથવા ગેરકાયદેસર લોપ દ્વારા તે બાબત ઈરાદાપૂર્વક કરવામાં રહેલો છે. ઉશ્કેરણી એ "કોઈ કૃત્ય" કરવા માટે ઉશ્કેરવું, આગળ ધકેલવું, પ્રેરિત કરવું અથવા પ્રોત્સાહિત કરવું છે. ઉશ્કેરણીની જરૂરિયાત પૂરી કરવા માટે જો કે એ જરૂરી નથી કે તે અસર માટે વાસ્તવિક શબ્દો જ વાપરવા જોઈએ અથવા તો જે ઉશ્કેરણી બનાવે છે તે જરૂરી અને સ્પષ્ટપણે પરિણામ

સૂચક જ હોવું જોઈએ. છતાં પરિણામને ઉશ્કેરવાની વાજબી ચોક્કસાઈ સ્પષ્ટ કરવા માટે સક્ષમ હોવી જોઈએ. પરિણામો વાસ્તવમાં આવે તેવા ઈરાદા વિના ગુસ્સા કે આવેશમાં બોલાયેલ શબ્દને ઉશ્કેરણી કહી શકાય નહીં.

૬૬.૧૧ નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટે એસ.એસ. ચીના વિ. વિજય કુમાર મહાજન, [૨૦૧૦ (૧૨) એસ.સી.સી. ૧૮૦] ના કેસમાં દુષ્પ્રેરણા સંબંધમાં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું છે:

"૨૫. દુષ્પ્રેરણામાં વ્યક્તિને ઉશ્કેરવાની અથવા કોઈ બાબત કરવામાં ઈરાદાપૂર્વક મદદ કરવાની માનસિક પ્રક્રિયા શામેલ છે. આત્મહત્યા કરવા માટે ઉશ્કેરવા અથવા મદદ કરવા માટે આરોપી તરફથી કોઈ સકારાત્મક કૃત્ય વિના, દોષસિદ્ધિ ટકી શકે નહીં. ધારાસભાનો ઈરાદો અને આ કોર્ટ દ્વારા નક્કી કરાયેલા કેસોનો ગુણોત્તર સ્પષ્ટ છે કે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવા માટે ગુનો કરવાનો સ્પષ્ટ માનસિક ઈરાદો હોવો જોઈએ. તેમાં સક્રિય કૃત્ય અથવા પ્રત્યક્ષ કૃત્યની પણ જરૂર છે જેના કારણે મૃતકને આત્મહત્યા કરવા સિવાય કોઈ વિકલ્પ ન દેખાયો અને તે કૃત્ય મૃતકને એવી સ્થિતિમાં ધકેલી દેવાના ઈરાદાથી જ કરવામાં આવ્યું હોવું જોઈએ કે તેણે આત્મહત્યા કરી."

૬૬.૧૨ નરેશકુમાર વિ. સ્ટેટ ઓફ હરિયાણા, (૨૦૨૪) ૩ એસ.સી.સી. ૫૭૩ ના કેસમાં, જેમાં ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ઈ.પી.કો. ની કલમ ૩૦૬ હેઠળ ગુનો બનવા માટેના મૂળભૂત ઘટકો આત્મહત્યાથી મૃત્યુ અને તેનું દુષ્પ્રેરણ છે. દુષ્પ્રેરણામાં વ્યક્તિને ઉશ્કેરવાની અથવા કોઈ બાબત કરવામાં ઈરાદાપૂર્વક મદદ કરવાની માનસિક પ્રક્રિયા શામેલ છે. આમ, આત્મહત્યા કરવા માટે ઉશ્કેરવા અથવા મદદ કરવા માટે આરોપી તરફથી કોઈ સકારાત્મક કૃત્ય વિના, દોષસિદ્ધિ ટકી શકે નહીં. આમ, કલમ ૩૦૬ હેઠળ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવા માટે, ગુનો કરવાનો સ્પષ્ટ માનસિક ઈરાદો (મેન્સ રિયા) હોવો જોઈએ અને માત્ર હેરાનગતિ, આરોપીને આત્મહત્યા આચરવા માટે દોષિત ઠેરવવા પૂરતી હોઈ શકે નહીં. વધુમાં, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ફરિયાદી પક્ષે એક સક્રિય કૃત્ય અથવા પ્રત્યક્ષ કૃત્ય સાબિત કરવું પડશે જેના કારણે મૃતકને આત્મહત્યા કરવાની ફરજ પડી હતી. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે મેન્સ રિયાના ઘટકો દેખીતી રીતે હાજર હોવાનું માની શકાય નહીં, પરંતુ તે દૃશ્યમાન અને સ્પષ્ટ હોવા જોઈએ.

૬૭. વર્તમાન કેસમાં ફરિયાદી પક્ષ આરોપીઓ તરફથી મૃતકને આત્મહત્યા કરવા માટે પ્રેરિત કરતી કોઈ ઉશ્કેરણી સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો છે. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ – મંડળીના પ્રમુખ પણ મૃતક જેવી જ પરિસ્થિતિમાં હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ સમાન પરિસ્થિતિમાં હોવા છતાં આવું કોઈ

આત્યંતિક પગલું ભર્યું ન હતું. મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ, અમદાવાદની કોર્ટમાં ક્રિમીનલ કેસ નંબર ૧૭૧૯/૨૦૦૩ માં ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ દ્વારા આપવામાં આવેલ તારીખ ૨૨.૮.૨૦૦૬ ના રોજની પુરીસ નોંધે છે કે મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ તેમની દુકાને આવ્યા હતા અને બંનેએ કહ્યું હતું કે તેઓ ભરતભાઈ ચીમનાણી (એ૧) ને ઓળખતા હતા. તેમણે માત્ર મૌખિક ઓળખ આપી હતી, જ્યારે ભરતભાઈ ચીમનાણી (એ૧) દ્વારા કોઈ લેખિત ભલામણ આપવામાં આવી ન હતી, કે ભરતભાઈએ મૌખિક રીતે કોઈ જવાબદારી સ્વીકારી ન હતી. મૃતકે દેના બેંક, મસ્કતી માર્કેટ શાખા, અમદાવાદનો ચેક નંબર ૨૯૪૩૧૨ આપ્યો હતો અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ પાસેથી રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- લીધા હતા, જેમને ચેક તેની પાકતી મુદતે જમા કરાવવા માટે જણાવવામાં આવ્યું હતું. ચેક પરત ફરતા કેસ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, જો કે, કાળુભાઈના મૃત્યુના કારણે, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ એ ફરિયાદી તરીકે વધુ પુરાવા ન આપવાનું પસંદ કર્યું અને કોર્ટને કેસનો નિર્ણય કરવા વિનંતી કરી.

૬૮. પુરીસમાંથી જે બહાર આવે છે તે એ હતું કે મૃતકે શરાફ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ પાસેથી રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની રકમ ઉછીની લીધી હતી. જ્યારે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯, પ્રમુખ તેમની જુબાનીમાં કહે છે કે તેઓ પોતે પોતાની મરજીથી અમદાવાદ શરાફી પેઢીમાંથી નાણાં લાવ્યા હતા. સૂતર

ખરીદવાનો ઠરાવ ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈ (એર) ના પક્ષમાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ આરોપી નંબર ૨ નો ઉલ્લેખ કરતા નથી, કે પ્રમુખ-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ એ આરોપી નંબર ૨- ડાહ્યાભાઈ સામે કોઈ આરોપ મૂક્યો નથી. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ એ આરોપ મૂક્યો હતો કે આરોપી નંબર ૧-ભરતભાઈ સીધા જ સૂતર લઈ ગયા હતા, જેનો અર્થ એ થાય કે સૂતર મંડળીમાં જમા થયો ન હતો, જ્યારે બીજી તરફ, મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ બંનેએ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ નો સંપર્ક કર્યો હોય અને આરોપી નંબર ૧-ભરતભાઈની ઓળખ સાથે પોતાની ઓળખ આપી હોય તેમ જણાય છે, જેમણે રકમ ચૂકવવાની કોઈ જવાબદારી લીધી ન હતી, તેમ છતાં ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ એ વર્તમાન આરોપી નંબર ૧-ભરતભાઈ અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ તથા મૃતક કાળુભાઈને ક્રિમીનલ કેસ નંબર ૧૭૧૯/૨૦૦૩ માં આરોપી બનાવ્યા હતા.

૬૯. આનાથી વિપરીત, મૃતક કાળુભાઈના વિધવા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૮ તરીકે આરોપી નંબર ૨-ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈ સોલંકીના તારીખ ૩૦.૬.૨૦૦૩ ના નોટરી સમક્ષ સહી કરેલ સોગંદનામાની ફોટોકોપી રજૂ કરી હતી. સોગંદનામા પર માત્ર માર્ક મૂકવામાં આવ્યો છે, પુરાવામાં એક્ટિવિટ કરવામાં આવ્યો નથી તેમ છતાં જો ટૂંકમાં વિચાર કરવામાં આવે તો, વિગત સૂચવે છે કે આરોપી નંબર ૨ એ આરોપી નંબર ૧ ને આપેલા પાંચ કોરા

ચેકની ખાતરી આપી હતી જેમણે ખોટા આંકડા લખ્યા હતા અને અરુણોદય મિલ્સ લિમિટેડમાંથી માલ ખરીદ્યો હતો અને જણાવ્યું છે કે સહી સાથેના મંડળીના કોરા ચેક અરુણોદય મિલ્સને આપવામાં આવ્યા હતા, જ્યાંથી માલ શાખ (ઉધાર) પર લેવામાં આવ્યો હતો. ચેકની નકલ અને બિલ તારીખવાર વહિવટ સાથેના છે. મૃતક અથવા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ દ્વારા આરોપી નંબર ૨ સામે કોઈ કેસ નોંધવામાં આવ્યો નથી. જોડાણ અરુણોદય મિલ્સ સાથે હતું, જે સિકા (SICA) હેઠળ ગઈ હતી. માંદગીગ્રસ્ત કંપની જાહેર થયા પછી, માલના પુરવઠાની સ્થિતિ શું હતી તે સાબિત થતું નથી. પોલીસે તે જગ્યા સાબિત કરી ન હતી, જ્યાં આરોપી નંબર ૧ એ કથિત રીતે માલ વેચી દીધો હતો. આરોપી નંબર ૧ શરાફ-ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ પાસેથી નાણાં મેળવવા માટે મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ ને મદદ કરતા હોય તેમ જણાય છે.

૭૦. તેથી ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ ના પુરાવા સાથે પુરાવા પરથી જે કેસ બનાવી શકાય છે, તેનાથી એ ફલિત થાય છે કે રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની રકમ મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ દ્વારા શરાફ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ પાસેથી લેવામાં આવી હતી અને તેઓ ભલામણ તરીકે આરોપી નંબર ૧ ની ઓળખ સાથે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ પાસે ગયા હતા. તેથી અમદાવાદની કોર્ટમાં એન.આઈ. એક્ટની કલમ ૧૩૮

હેઠળની કાર્યવાહીમાં આ ત્રણેયને આરોપી બનાવવામાં આવ્યા હતા.

૭૧. અરુણોદય મિલ્સ સાથેના વહિવટ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯ દ્વારા સાબિત થયા હતા. ઉપર જણાવ્યા મુજબ વિવિધ રકમના ચેક ઈશ્યુ કરવામાં આવ્યા હતા. કથિત રીતે સૂતર સપ્લાય કરવામાં આવ્યો ન હતો. આઠ લાખ રૂપિયાનું દેવું માત્ર મૃતક પર જ કેવી રીતે આવ્યું તે સ્પષ્ટ થઈ શક્યું નથી, જ્યારે સમાન રીતે જવાબદારીઓ મંડળીના પ્રમુખ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ ના માથા પર પાડા આવી હોત. અરુણોદય મિલ માંદગીગ્રસ્ત મિલ જાહેર થતાં, સિકા (SICA) ની કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી, ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ જણાવશે કે મૃતકને આઘાત મુંબઈ પોલીસ સમન્સ સાથે આવ્યા પછી જ લાગ્યો હતો, તેથી મૃતકે ઝેર પીધું હતું.

૭૨. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૦ – રતિલાલ મંજીભાઈ મકવાણા સહકારી મંડળીના કમિટીના સભ્ય હતા. તેઓ આરોપી નંબર ૨ ને કોરા ચેક આપ્યાનું જણાવે છે. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૦ ના જણાવ્યા મુજબ, મૃતક તમામ લોકોને એકઠા કરતા અને કહેતા કે મંડળીએ હવે સૂતરના નાણાં ચૂકવવા પડશે અને મંડળી પાસે પૈસા ન હોવાથી મૃતકે ચિંતા વ્યક્ત કરી હતી કે તેઓ કેવી રીતે ચૂકવણી કરશે. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૧-કામુબેન કાંજીભાઈ, સભ્યએ જણાવ્યું હતું કે સૂતર ન આવતાં મૃતકે એવું કહીને દુઃખ

વ્યક્ત કર્યું હતું કે હવે તેઓ શું કરશે, અને નાણાં કેવી રીતે ચૂકવશે અને તેથી, તેમણે ઝેર પી લીધું હતું.

૭૩. ઝેરથી આત્મહત્યા સાબિત થવી જરૂરી હતી. ઝેરના સેવનના કિસ્સામાં, એફ.એસ.એલ. રિપોર્ટ ઉલટીના નમૂનાઓમાંથી અથવા ગેસ્ટ્રિક લેવેજ દ્વારા ઝેરના તત્વની હાજરી સાબિત કરવી પડે છે. કાંઈ પણ મેળવવામાં આવ્યું ન હતું. એફ.એસ.એલ. નો વિસેરા રિપોર્ટ ઝેરની હાજરી સાબિત કરતો નથી.

૭૪. કુમાર @ શિવ કુમાર વિ. કર્ણાટક રાજ્ય, ૨૦૨૪ INSC ૧૫૬ ના કેસમાં, નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે ઝેર પીવાના કે આપવાના કારણે થયેલા મૃત્યુના કિસ્સામાં, પછી તે હત્યાત્મક હોય કે આત્મહત્યાત્મક, આવા ઝેરના અંશની પુનઃપ્રાપ્તિ (રિકવરી) અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે આ પ્રમાણે વ્યક્ત કર્યું:—

"૪૬. ...એક સામાન્ય સિદ્ધાંત તરીકે, એવું કહી શકાય કે ઝેર આપવાથી થયેલા મૃત્યુના કેસમાં, પછી તે હત્યાત્મક હોય કે આત્મહત્યાત્મક અને જે સંજોગોવશાત પુરાવા પર આધારિત હોય, મૃતક દ્વારા સેવન કરાયેલા અથવા તેને આપવામાં આવેલા ઝેરના અંશની પુનઃપ્રાપ્તિ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે. તે સાંકળનો એક ભાગ બનાવે છે, અથવા તો તે હત્યા કે આત્મહત્યા સાબિત કરવા માટેની સાંકળ પૂર્ણ કરશે."

૭૫. મૃતકની સારવાર કરનાર ડૉક્ટરે ટ્રીટમેન્ટ શીટ રજૂ કરીને સારવારની વિગતો સાબિત કરી ન હતી. આરોપી નંબર ૧ દ્વારા સીધેસીધું સૂતર વેચી દેવાનો અને મંડળી ખાતે ખાલી ન કરવાનો મુદ્દો, ઠગાઈ અથવા ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત ગણવા માટે તપાસાયેલા સાક્ષીઓ દ્વારા પ્રથમ દર્શનીય રીતે સાબિત થતો નથી. મંડળીની નાણાકીય સ્થિતિ કેવી હતી તે પણ સાબિત થયું ન હતું. મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ એ શ્રોફ પાસેથી પૈસા શા માટે ઉધાર લેવા પડ્યા તે સ્પષ્ટ થઈ રહ્યું નથી.

૭૬. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ ની સહી હેઠળ પસાર કરાયેલો ઠરાવ તપાસ અધિકારી – ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૪ – ભરતસિંહ માધવસિંહ ટાંક દ્વારા ટ્રાયલ દરમિયાન નિશાની-૬૮ પર રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવ્યો હતો. મંડળીનો ઠરાવ નંબર ૫ તારીખ ૧૧.૧૨.૨૦૦૧ નો છે જેનો વિષય સૂતરની ખરીદી અંગેનો છે. દસ્તાવેજ દર્શાવે છે કે સૂતરની ખરીદી માટે મોટાટિંબલાના ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈ (A ૨) ને પ્રમુખ અને મંત્રીની સહીવાળા કોરા ચેક આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું. આ ઠરાવ કોરા ચેક આપવાના હેતુને વધુ સ્પષ્ટ કરે છે, અને નોંધે છે કે સૂતરના ભાવમાં કોઈ મર્યાદા ન હતી અને તેથી, અગાઉથી કોઈ ભાવ નક્કી કરી શકાય તેમ ન હતો.

૭૭. ઉપર ઉલ્લેખ કર્યા મુજબના પુરાવાઓનું મૌખિક અને દસ્તાવેજી પુરાવાઓની ઝીણવટભરી તપાસ કરીને વિશ્લેષણ કરવામાં આવતાં આ

હકીકતો સ્પષ્ટ થાય છે કે નેગોશિયેબલ ઇન્સ્ટ્રુમેન્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૧ ની કલમ ૧૩૮ હેઠળની ફરિયાદ દવાનું સેવન કર્યાની તારીખથી દોઢ વર્ષ પહેલાં દાખલ કરવામાં આવી હતી. કેસ દાખલ કરવાને દુષ્પ્રેરણ ગણવા માટેનું કારણ માની શકાય નહીં, વધુમાં આ કેસ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, જે આરોપી નંબર ૧ સામે પણ હતો. ઉક્ત કેસથી આરોપી નંબર ૧ કે મંડળીના પ્રમુખ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ વિચલિત થયા ન હતા. રૂ. ૧,૨૫,૦૦૦/- ની કથિત રકમ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ પોતાના પુરાવા મુજબ લઈ ગયા હતા. મૃતકની વિધવા દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ માર્ક-સી તારીખ ૩૦/૬/૨૦૦૩ વાળા આરોપી નંબર ૨, ડાહ્યાભાઈ આલુભાઈ સોલંકીના એફિડેવિટમાં, આરોપી નંબર ૧ કે જેઓ 'જલારામ ચાર્ન્સ લિમિટેડ' તરીકે પોતાનો સૂતરનો વ્યવસાય ચલાવતા હતા તેમણે અમદાવાદ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ, ઇન્કમેટેક્સ ઓફિસ, ગાંધી પુલ શાખાના ચેક નંબર ૬૦૧૦૬૫ અને ૬૦૧૦૬૬ બંને ચેકો મેળવ્યા હોવાનો આરોપ મૂકીને તમામ બોજ તેમના પર નાખી દીધો હતો, અને જણાવ્યું હતું કે દેના બેંક, મસ્કતી માર્કેટ, અમદાવાદના ચેક નં. ૨૯૪૩૦૬, ૨૯૪૩૦૮ અને ૨૯૪૩૧૧ એમ ત્રણ ચેકો આરોપી નંબર ૧ ને આપવામાં આવ્યા હતા. ત્યારપછી, મંડળી દ્વારા 'જલારામ ચાર્ન્સ' પાસેથી કોઈ સૂતર ખરીદવામાં આવ્યું ન હતું. આરોપી નંબર ૨ ના જણાવ્યા મુજબ, આરોપી નંબર ૧ એ અરુણોદય મિલ્સ પાસેથી ઉધાર પર સૂતર ખરીદ્યું હતું,

અને આરોપી નંબર ૧ ને આપવામાં આવેલા એડવાન્સ ચેકોનો દુરુપયોગ કરીને ગુનાહિત વિશ્વાસઘાત કર્યો હતો, અને બદલામાં મંડળીના પ્રમુખ અને મંત્રીની સહીવાળા કોરા ચેક અરુણોદય મિલ્સ, મુંબઈને આપ્યા હતા.

૭૮. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ એ જુબાની આપી હતી કે મુંબઈ પોલીસને જોઈને મૃતક આઘાતમાં હતા, જેના કારણે આત્મહત્યા માટે માનસિક તણાવ ઊભો થયો હતો.

૭૯. ઈનવોઈસ સાબિત કરવા માટે અરુણોદય મિલ્સના અધિકારી ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯ ની તપાસ કરવામાં આવી હતી, જેમણે અરુણોદય મિલ્સને સીક યુનિટ જાહેર કરવામાં આવી હોવાના પુરાવા આપ્યા હતા અને 'દેવકી હોઝિયરી' તેમના એજન્ટ હોવાના પુરાવા પણ આપ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯ એ તેમની ફેક્ટરીમાંથી ત્રણ અલગ-અલગ ઈનવોઈસ પર હોઝિયરીનું સૂતર ત્રણ વાર મોકલ્યાનું સમર્થન કર્યું હતું. તેમણે દસ્તાવેજોની ફોટોકોપી, ઈનવોઈસ-કમ-ચલણ, મંડળીના બે પત્રો અને મંડળીનું બિલ તથા બેંકનો દસ્તાવેજ રજૂ કર્યા હતા. ત્રણેય ઈનવોઈસ-કમ-ચલણ પ્રમુખ અને મૃતક મંત્રી દ્વારા સહી કરાયેલા મંડળીના લેટર પેડ પર લખેલી બિલની રકમ સાથે જય ગિરનારી હાથશાળ વણકર કો. ઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, શિયાણીના સરનામે મોકલવામાં આવ્યા

હતા. બિલો ચૂકવવા માટે દેના બેંકના ત્રણ ચેક આપવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯ આ ચેકો નકારાયા હોવાનું જણાવતા નથી.

૮૦. અમદાવાદ ડિસ્ટ્રિક્ટ કોઓપરેટિવ બેંક લિમિટેડ, ગાંધીપુલ શાખાના બે ચેક નંબર ૬૦૧૦૬૫ અને ૬૦૧૦૬૬ શ્રમયોગ વણકર સહકારી મંડળીના હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ ના પુરાવા નોંધે છે કે તેઓ જય ગિરનારી હાથશાળ વણકર કો. ઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, શિયાણીના પ્રમુખ અને મંત્રી હતા.

૮૧. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ દ્વારા દાખલ કરાયેલ કેસ દેના બેંક, મસ્કતી માર્કેટ શાખા, અમદાવાદના ચેક નંબર ૨૯૪૩૧૨ માટેનો હતો, જેનો ઉલ્લેખ આરોપી નંબર ૨ દ્વારા તેમના એફિડેવિટમાં કરવામાં આવ્યો ન હતો.

૮૨. આ તમામ પાસાઓને આત્મહત્યાની દુષ્પ્રેરણાના તથ્યને સાબિત કરવા સાથે કોઈ સંબંધ નથી. માલના વ્યવહારના કિસ્સાઓને આરોપી તરફથી આત્મહત્યા કરવા માટે ઉશ્કેરણી કે પ્રોત્સાહન ગણી શકાય નહીં. સમાન પરિસ્થિતિ ધરાવતા ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ એ જ પરિસ્થિતિમાં હોવા છતાં આવું અત્યંત આકરું પગલું ભર્યું ન હતું.

૮૩. એક્સાઈઝ અને ડિસ્પેચ ડિપાર્ટમેન્ટમાં કામ કરતા અને ડેપોઝિશન આપવા માટે અધિકૃત એવા અરુણોદય મિલના અધિકારી ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯ દ્વારા રેકૉર્ડ પર રજૂ કરાયેલ દસ્તાવેજી પુરાવા દર્શાવે છે કે ત્રણેય ઈનવોઈસ-કમ-ચલણ માલ મેળવનાર - જય ગિરનારી હાથશાળ વણકર કો. ઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, શિયાણીના સરનામે હતા. ઉપર ઉલ્લેખ કર્યા મુજબ, મસ્કતી માર્કેટ શાખાના દેના બેંકના ત્રણ ચેક આપવામાં આવ્યા હતા. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૧ - તેજસ શાહ કે જેઓ દેવકી હોઝિયરી અને તેજસ હોઝિયરીના નામે પોતાની એજન્સી ધરાવે છે તેમણે આરોપી - ભરતભાઈનો નિયમિત ગ્રાહક તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે. ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૧ ના જણાવ્યા મુજબ, તેઓ અરુણોદય મિલ, મોરબીના એજન્ટ હતા અને તેમના જણાવ્યા મુજબ, ભરતભાઈ દ્વારા જણાવવામાં આવેલા સરનામે માલ મોકલવામાં આવતો હતો અને તેમણે જણાવ્યું હતું કે ભરતભાઈનું ગોડાઉન નરોડા ભારતખંડ મિલ કમ્પાઉન્ડમાં હતું, જ્યાં માલ મોકલવામાં આવતો હતો અને જે વ્યક્તિના નામે માલ પહોંચાડવાનો હોય તેના માટે "ખ" ફોર્મ એક્ટ્રિક્યુટ કરવામાં આવતું હતું. તેમણે સમર્થન આપ્યું કે મંડળીની અધિકૃત વ્યક્તિ માલ મેળવવા આવતી હતી. આ સાક્ષીએ એવું જણાવ્યું નથી કે માર્ક-B પર રજૂ કરાયેલા તે ત્રણ ઈનવોઈસ-કમ-ચલણનો કથિત માલ જય ગિરનારી હાથશાળ વણકર કો. ઓપરેટિવ સોસાયટી લિમિટેડ, શિયાણીને ક્યારેય પહોંચાડવામાં આવ્યો ન

હતો.

૮૪. આઈપીસીની કલમ ૪૦૬ અને ૪૨૦ હેઠળનો કેસ રાજ્ય દ્વારા સાબિત કરી શકાયો નથી. મૃતક તેમજ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ એ આરોપીઓ સામે અને ખાસ કરીને આરોપી નંબર ૧ સામે ક્યારેય આવી કોઈ ફરિયાદ નોંધાવી ન હતી. ચેકો આરોપી નંબર ૨ ને સોંપવામાં આવ્યા હતા, પરંતુ સંદર્ભિત ચેકો અરુણોદય મિલ્સને અગાઉથી જ મળી ગયા હોવાનું જણાય છે. મુંબઈ ખાતે મૃતક સામે શું કેસ હતો તે રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યું નથી. અરુણોદય મિલના ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૧૯ એ મૃતક અને ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૯ સામે તેમના દ્વારા દાખલ કરાયેલા કોઈ કેસ અંગે જણાવ્યું નથી. ચેક નંબર ૨૯૪૩૧૨ માટે ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૨૦ દ્વારા દાખલ કરાયેલા કેસનો મૃતકની વિધવા દ્વારા રજૂ કરાયેલ આરોપી નંબર ૨ ના એક્ઝિડેવિટની નકલમાં કોઈ ઉલ્લેખ જોવા મળતો નથી. દુષ્પ્રેરણા તરીકે ગણવા માટે કથિત આત્મહત્યા માટેનું આસન્ન કારણ (પ્રોકિસમેટ કોઝ) સાબિત થતું નથી. કોઈ ષડયંત્ર ગણવા માટે પ્રોસિક્યુશન આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલ કોઈ કૃત્ય, લોપ અથવા કમિશન સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે. કૃત્યના કોઈપણ ગેરકાયદેસર લોપને પ્રોસિક્યુશન દ્વારા સ્થાપિત કરવા માટે ઈશદાપૂર્વકની સહાય તરીકે સાબિત કરવો પડે. સચેત ઈશદા સાથેની ઉશ્કેરણી એ એક મહત્વપૂર્ણ ઘટક છે, જેને રેકૉર્ડ પર સાબિત કરવું

પડે છે. દુષ્પ્રેરણામાં વ્યક્તિને ઉશ્કેરવાની અથવા કોઈ કામ કરવામાં વ્યક્તિને ઈરાદાપૂર્વક મદદ કરવાની માનસિક પ્રક્રિયા સામેલ છે. આત્મહત્યા કરવા માટે ઉશ્કેરવા અથવા મદદ કરવા માટે આરોપી તરફથી સકારાત્મક કૃત્ય વિના, દોષસિદ્ધિ ટકાવી શકાય નહીં. આવા ગુનાના કમિશન માટે સ્પષ્ટ મેન્સ રિયા (અપરાધિક મન/ઈરાદો) હોવો જોઈએ. આરોપીનું એવું કોઈ કૃત્ય સાબિત થયું નથી કે જેથી માની શકાય કે આરોપીઓ મૃતકને શબ્દો અને કૃત્યો દ્વારા ચીડવતા કે હેરાન કરતા રહ્યા હતા અથવા તેમણે તેમના કૃત્યો, શબ્દો કે સ્પેરિછક લોપ અથવા વર્તન દ્વારા મૃતકને ધકેલ્યા હતા અથવા દબાણ કર્યું હતું કે જેથી તેને આત્મહત્યા કરવા માટે ઉશ્કેરણી ગણી શકાય.

૮૫. પ્રકાશ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય (સુપ્રા) ના ચુકાદામાં નિર્ધારિત કર્યા મુજબ, આત્મહત્યાની દુષ્પ્રેરણાના ગુનાને આકર્ષવા માટે, આરોપી દ્વારા પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષ કૃત્ય અથવા ઉશ્કેરણી અથવા આત્મહત્યાના પ્રોત્સાહન દ્વારા પુરાવો સ્થાપિત કરવો મહત્વપૂર્ણ છે, જે મૃતક દ્વારા આત્મહત્યા કરવાના સમયની અત્યંત નજીક હોવો જોઈએ. આત્મહત્યાની દુષ્પ્રેરણાના આરોપના કિસ્સામાં, અદાલત આત્મહત્યા કરવા માટેના ઉશ્કેરણીના કૃત્યોના સચોટ અને ખાતરીપૂર્વકના પુરાવાની અપેક્ષા રાખશે. માત્ર ઉત્પીડનનો આરોપ પૂરતો રહેશે નહીં. અહીં મૃતકે પોતાનું

આત્મસન્માન જાતે જ ઘટાડી દીધું હોય તેમ જણાય છે. સાક્ષીઓ બાકી લેણાં ચૂકવવામાં તેમની નિષ્ફળતા માટે તેમની સંવેદનશીલતાના પુરાવા આપી શક્યા હોત. જો કે, વ્યવસાયમાં આવી મર્યાદાએ ફરિયાદપક્ષના સાક્ષી ૮ અથવા મંડળીના અન્ય સભ્યોને અસર કરી ન હતી જેઓ તમામ મંડળીના વ્યવસાય માટે જવાબદાર રહેશે. લેણાં અને દેવાં ચૂકવવાની તમામની સંયુક્ત જવાબદારી રહેશે.

૮૬. રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓ આરોપીઓ તરફથી કોઈ દુષ્પ્રેરણ સાબિત કરતા નથી, બલ્કે પુરાવા દર્શાવે છે કે મૃતક ભારે તણાવમાં હતા અને તેથી તેમણે આત્મહત્યા કરી હતી.

૮૭. રેકૉર્ડ પરની હકીકતો અને પુરાવાઓના મૂલ્યાંકન અને સમીક્ષાને ધ્યાનમાં રાખીને, આરોપીઓને દોષિત ઠેરવવામાં વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના જજનું અવલોકન ક્ષતિપૂર્ણ બને છે. ઉશ્કેરણીની જરૂરિયાતને સંતોષવા માટે, આરોપીએ કૃત્ય અથવા લોપ દ્વારા અથવા વર્તનના સતત ક્રમ દ્વારા, એવી પરિસ્થિતિઓ ઊભી કરી હોવી જોઈએ કે, મૃતક પાસે આત્મહત્યા કરવા સિવાય અન્ય કોઈ વિકલ્પ બચ્યો ન હોય. આ બાબતમાં સાક્ષીઓ તરીકે તપાસવામાં આવેલા સમાન પરિસ્થિતિ ધરાવતા વ્યક્તિને, આત્મહત્યા કરવાના કોઈ કારણ માટે આરોપીના કોઈ કૃત્ય અથવા લોપ

દ્વારા આવી કોઈ ઉશ્કેરણી જણાઈ ન હતી. સહનશીલતાનું સ્તર વ્યક્તિએ વ્યક્તિએ અલગ-અલગ હોય છે. સમાન પરિસ્થિતિ ધરાવતી વ્યક્તિ કદાચ એ જ રીતે પ્રતિક્રિયા ન પણ આપે, જે રીતે કેસની હકીકતોમાં વર્તમાન મૃતકે પ્રતિક્રિયા આપી છે. વિદ્વાન ટ્રાયલ કોર્ટના જજના ચુકાદાને રદબાતલ કરવાની જરૂર છે.

૮૮. પરિણામે, ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે. સેશન્સ કેસ નંબર ૬૦/૨૦૦૫ માં વિદ્વાન એડિશનલ સેશન્સ જજ, ફાસ્ટ ટ્રેક કોર્ટ નંબર ૨, સુરેન્દ્રનગર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૯/૧/૨૦૦૭ નો દોષસિદ્ધિ અને સજાનો ચુકાદો અને હુકમ રદ કરવામાં આવે છે. અપીલકર્તાઓને તમામ આરોપોમાંથી મુક્ત (નિર્દોષ છોડી) કરવામાં આવે છે. જામીન ખત રદ થાય છે. રજિસ્ટ્રીને રેકૉર્ડ અને કાર્યવાહી સંબંધિત કોર્ટને તાત્કાલિક પરત મોકલવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

(ગીતા ગોપી, ન્યાયમૂર્તિ)

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.